

VAASAN YLIOPISTO
KAUPPATIETEELLINEN TIEDEKUNTA
LASKENTATOIMEN JA RAHOITUKSEN LAITOS

Petter Karjaluo

TILINTARKASTAJAN VALINTA PERHEYRITYKSESSÄ

Laskentatoimen ja rahoituksen
pro gradu -tutkielma

Tilintarkastuksen linja

VAASA 2008

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO	7
1.1. Tutkimusongelma ja lähestymistapa	10
1.2. Tutkielman kulku	11
2. TILINTARKASTAJAN VALINTA	12
2.1. Tilintarkastuksen laatu	12
2.2. Suomalainen tilintarkastusjärjestelmä	17
2.3. Perheyriityksen omistusrakenne	21
3. TILINTARKASTAJAN VALINTAAN VAIKUTTAVAT TEKIJÄT	24
3.1. Velkaisuus	24
3.1.1. Aikaisemmat tutkimukset velkaisuuden vaikutuksesta	25
3.1.2. Ensimmäisen hypoteesin asettaminen	30
3.2. Organisaatorakenne	31
3.2.1. Aikaisemmat tutkimukset organisaatorakenteen vaikutuksesta	32
3.2.2. Toisen hypoteesin asettaminen	34
3.3 Yrityksen koko	35
3.3.1. Aikaisemmat tutkimukset yrityksen koon vaikutuksesta	36
3.3.2. Kolmannen hypoteesin asettaminen	39
3.4. Muut tekijät	40
4. TUTKIMUSAINEISTO JA -MENETELMÄ	43
4.1. Tutkimusaineisto	43
4.2. Tilastollinen menetelmä	50
5. TULOKSET	52
5.1. Empiiriset tulokset	52
5.2. Johtopäätökset	56
5.3. Jatkotutkimusmahdollisuudet	58
6. YHTEENVETO	59
LÄHDELUETTELO	61

LIITTEET

Liite 1: Perheyrityskysely	67
----------------------------	----

KUVIOLUETTELO

Kuvio 1: Tilintarkastajan valinta ja tilintarkastuksen laatu	18
--	----

TAULUKKOLUETTELO

Taulukko 1: Yhteenveto tilintarkastuksen laadun mittareista	17
Taulukko 2: Tilintarkastajan valintaan vaikuttavat muut tekijät	42
Taulukko 3: Tutkimusaineiston perheyritykset toimialoittain	44
Taulukko 4: Tutkimusaineiston perheyritysten tilintarkastajat	45
Taulukko 5: Velkaisuusaste	47
Taulukko 6: Keskimäärin henkilölle maksettu palkka	48
Taulukko 7: Taseen loppusumma	49
Taulukko 8: Tulokset: maallikkotilintarkastaja vs. hyväksytty tilintarkastaja	53
Taulukko 9: LRA:n luokittelukyky hyväksytyn tilintarkastajan valinnassa	53
Taulukko 10: Tulokset: HTM-tilintarkastaja vs. KHT-tilintarkastaja	54
Taulukko 11: LRA:n luokittelukyky KHT-tilintarkastajan valinnassa	55
Taulukko 12: Tulokset: muu KHT-tilintarkastaja vs. big 4 -tilintarkastus- yhteisö	55
Taulukko 13: LRA:n luokittelukyky big 4 -tilintarkastusyhteisön valinnassa	56

VAASAN YLIOPISTO
Kauppätieteellinen tiedekunta

Tekijä:	Petter Karjaluoto	
Tutkielman nimi:	Tilintarkastajan valinta perheyrytyksessä	
Ohjaaja:	Teija Laitinen	
Tutkinto:	Kauppätieteiden maisteri	
Laitos:	Laskentatoimen ja rahoituksen laitos	
Oppiaine:	Laskentatoimi	
Linja:	Tilintarkastuksen linja	
Aloitusvuosi:	2004	
Valmistumisvuosi:	2008	Sivumäärä: 67

TIIVISTELMÄ

Tutkielmassa on tarkasteltu perheyrytyksen tilintarkastajan valintaa. Tutkielman kohteena olevien pienten perheyrytysten tilintarkastajan valintaa on pyritty selittämään velkaisuuden, perheen ulkopuolisten työntekijöiden määrän ja yrityksen koon avulla. Edellä mainittujen ominaisuuksien vaikutusta korkeampaan tilintarkastuksen laatuun erikoistuneen tilintarkastajan valinnan todennäköisyyteen on testattu kolmessa eri tilintarkastajan valintatilanteessa.

Tutkielman teoriaosa perustuu aikaisempiin tutkimuksiin, joiden pohjalta on muodostettu tutkielman hypoteesit. Hypoteesien testaaminen toteutetaan logistisen regressioanalyysin avulla suomalaisista perheyrytyksistä koostuvalla aineistolla, joka on kerätty osittain Voitto+ -tilinpäätöstietokannasta ja osittain perheyryyksille tehdyn kyselyn avulla.

Tutkielman tulokset velkaisuuden, perheen ulkopuolisten työntekijöiden määrän ja yrityksen koon vaikutuksesta korkeampaan tilintarkastuksen laatuun erikoistuneen tilintarkastajan valinnan todennäköisyyteen perheyrytyksessä eivät ole tilastollisesti merkitseviä, joka saattaa johtua tutkimusaineiston havaintojen määrästä ja tutkittujen ominaisuuksien pienistä eroavaisuuksista.

AVAINSANAT: Tilintarkastajan valinta, perheyrytyks, omistusrakenne, tilintarkastuksen laatu, velkaisuus, koko, organisaatorakenne.

1. JOHDANTO

Yrityksen eri sidosryhmät kuten omistajat, tavarantoimittajat, rahoittajat, viranomaiset ynnä muut tarvitsevat informaatiota yrityksen toiminnasta ja taloudesta. Jotta kaikki sidosryhmät voisivat luottaa yrityksen laatimaan taloudelliseen informaatioon ja toimia sen perusteella, tulee informaation olla ammattitaitoisen ja yrityksestä riippumattoman osapuolen varmentamaa. Näin ollen tilintarkastuksen merkitys yrityksen sidosryhmille on suuri, sillä juuri tilintarkastajan tehtävänä on varmistaa taloudellisen informaation luotettavuus. (Riistama 1999: 15–16.)

Sidosryhmien merkityksen vaihdellessa yrityksen toiminnan luonteesta ja omistusrakenteesta riippuen, on tilintarkastuksen kysynnän katsottu perustuvan pääsääntöisesti kolmeen toisiaan täydentävään hypoteesiin; valvonta-, informaatio- ja vakuuttamishypoteesiin. Valvontahypoteesi liittyy läheisesti agenttiteoriaan, jonka mukaan tilintarkastuksen avulla voidaan pienentää informaation epäsymmetrisyydestä ja intressiristiriidoista johtuvia agenttiongelmia eri osapuolten välillä. Informaatiohypoteesin lähtökohtana ovat puolestaan sijoittajien epäluulot tilinpäätöstietoja kohtaan sijoituspäätöksiä tehtäessä. Tilintarkastetun taloudellisen informaation etuna pidetään sijoitusriskin pienentymistä, päätöksenteon laadun parantumista ja osakekaupoista saatujen tuottojen lisääntymistä. Vakuuttamishypoteesin mukaan tilintarkastuksen avulla voidaan rajoittaa yrityksen johdon vastuuta ja muiden sidosryhmien riskejä siirtämällä osa vastuusta tilintarkastajan kannettavaksi, sillä tilintarkastaja on vastuussa antamiensa lausuntojen oikeellisuudesta ja voi siten joutua korvausvelvolliseksi taloudellisen informaation virheellisyydestä. (Wallace 1980.)

Tilintarkastuksen kysynnän lisäksi siihen, millaisen tilintarkastajan yritys päätyy valitsemaan vaikuttaa myös voimassaoleva lainsäädäntö. Lähes kaikista muista maista poiketen Suomessa kaikilla yrityksillä, koosta riippumatta, on pitkään ollut lakisääteinen tilintarkastusvelvollisuus (Sundgren 1998: 441). Uuden tilintarkastuslain (459/2007) voimaantulon myötä 1.7.2007 lakisääteinen tilintarkastusvelvollisuus viimein poistui pieniltä yrityksiltä. Vaikka uusi tilintarkastuslaki (459/2007) asettaa tilintarkastusvelvollisuuden rajat hyvin matalalle siihen nähden, että Euroopan unioni sallisi noin 40 kertaa korkeampien rajojen asettamisen tilintarkastusvelvollisuudelle, on tilintarkastuspakon poistami-

nen pieniltä yrityksiltä jakanut voimakkaasti mielipiteitä kahtia. Lakiuudistuksen on muun muassa pelätty heikentävän tilinpäätösten luotettavuutta ja lisäävän harmaata taloutta sekä talousrikollisuutta. Tilintarkastajan vapaaehtoista valintaa on puolestaan perusteltu tilintarkastuksen tehtävällä, joka lähtökohtaisesti nähdään olevan yrityksen omistajien edun valvominen. Näin ollen tarve lakisääteiselle tilintarkastukselle ei ole yhtä suuri pienissä yrityksissä, etenkin perheyrityksissä, joissa omistajat lähes poikkeuksetta työskentelevät päivittäin tai osallistuvat ainakin jossain määrin operationaaliseen toimintaan. Lisäksi aivan pienimpien yritysten tilintarkastus on nähty pikemminkin tilintarkastusvelvollisuuden muodollisena täyttämisenä kuin tilintarkastuslain tarkoittamana tarkastuksena. (Alakare & Rinkineva 2006.)

Euroopassa ja Yhdysvalloissa tapahtuneiden kirjanpitoskandaalien seurauksena uuden tilintarkastuslain (459/2007) tavoitteena on ammattimaistaa ja syventää tilintarkastusta siten, että se vastaisi paremmin yhteiskunnan ja pääomamarkkinoiden vaatimuksiin taloudellisen raportoinnin uskottavuutta kohtaan. Näin ollen lakiuudistus lisääkin huomattavasti tilintarkastuksen vaativuutta ja työmäärää velvoittamalla kaikki tilintarkastajat noudattamaan kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja, jotka on kehitetty lähinnä pörssiyritysten tilintarkastusta silmällä pitäen. (Nevalainen 2007.)

Kaikkia yrityksiä koskevan tilintarkastusvelvollisuuden lisäksi toinen suomalaisen tilintarkastusjärjestelmän erityispiirre on pitkään ollut maallikkotilintarkastuksen salliminen pienille yrityksille. Uuden tilintarkastuslain (459/2007) myötä pienten yritysten tilintarkastusvelvollisuudesta luopumisen lisäksi tullaan myös maallikkotilintarkastuksesta luopumaan viimeistään siirtymäajan jälkeen tilintarkastuksen ammattimaistumisen seurauksena. Selvä enemmistö pienistä yrityksistä on jo ennen lakiuudistusta valinnut tilintarkastajakseen hyväksytyt tilintarkastajan maallikkotilintarkastajan sijaan, sillä maallikkotilintarkastuksen ei ole nähty vastaavan edes aikaisemman tilintarkastuslain (936/1994) vaatimuksia hyvän tilintarkastustavan mukaisesta tilintarkastuksesta eikä se ole siten käytännössä parantanut tilinpäätöksen luotettavuutta. Maallikkotilintarkastusta onkin pidetty enemmän asunto-osakeyhtiöiden ja yhdistysten hallinnon valvontakeinona. (Alakare & Rinkineva 2006).

Tilintarkastuksen suuresta merkityksestä johtuen tilintarkastajan valintaa on tutkittu hyvin paljon (ks. esim. Chow 1982; Simunic & Stein 1987; Abdel-Khalik

1993; Firth & Smith 1992). Tilintarkastajan valintaan suuntautuvissa tutkimuksissa lähtökohtana on oletus tilintarkastajien tarjoaman tilintarkastuksen laadun eroavaisuuksista. Valtaosassa tutkimuksia aineistona on käytetty yrityksiä, joille tilintarkastajan valinta on vapaaehtoista lakisääteisen velvollisuuden puuttessa. Lisäksi suurimmassa osassa tutkimuksia tutkimusaineiston yritykset ovat julkisen kaupankäynnin kohteena olevia suuria yrityksiä, joissa lähtökohtana on lähes poikkeuksetta intressiristiriita omistajien ja yritysjohdon välillä.

Etenkin omistusrakenteen osalta muista yrityksistä poikkeavat perheyrietykset muodostavat kiinnostavan tutkimuskohteen, sillä niiden osuus kaikista yrityksistä lähes kaikkialla maailmassa on hyvin merkittävä (IFERA 2003: 237). Myös suomalaisessa yhteiskunnassa perheyrietysten merkitys korostuu, sillä yli 80 % kaikista Suomen yrityksistä on perheyrietyksiä, joista noin 90 % on alle kymmenen henkilöä työllistäviä mikroyrityksiä (Heinonen 2003: 32). Suuresta merkityksestä huolimatta perheyrietyksiä on alettu tutkia järjestelmällisesti vasta hiljattain (Heinonen 2003: 12). Perheyrietysten tutkimisen vähäisyys näkyy etenkin tilintarkastusta käsittelevissä tutkimuksissa, sillä varsinaisesti perheyrietysten tilintarkastajan valintaan kohdistuvia tutkimuksia ei löydy montaa.

Perheyrietystutkimuksen yksi suurimmista ongelmista on alusta alkaen ollut perheyrietyksen määrittäminen. Koska perheyrietykset voivat poiketa hyvinkin paljon toisistaan niin iän, koon kuin toiminta-ajatuksen suhteen, ei perheyrietykselle ole olemassa yhtä oikeaa ja selkeää määritelmää. Tämän takia perheyrietysten ja muiden yritysten erottaminen toisistaan on joskus vaikeaa. Yhteinen piirre kaikissa perheyrietyksissä on kuitenkin perheen, liiketoiminnan ja omistajuuden kytkeytyminen toisiinsa. (Heinonen 2003: 14–16.)

Kauppa- ja teollisuusministeriön perheyrietystyöryhmän (2005: 36) määritelmän mukaan osakeyhtiö on perheyrietytyy sen täyttäessä seuraavat vaatimukset:

1. Äänivaltaenemmistö on yrityksen perustaneella/perustaneilla luonnollisella henkilöllä/luonnollisilla henkilöillä tai yrityksen osakekannan hankkineella luonnollisella henkilöllä/hankkineilla luonnollisilla henkilöillä tai heidän puolisoillaan, vanhemmillaan, lapsillaan tai lasten rinta-perillisillä.
2. Äänivaltaenemmistö voi olla välillistä tai välitöntä.
3. Vähintään yksi suvun tai perheen edustajista on mukana yrityksen toiminnassa, johdossa tai hallinnossa.

4. Julkisen kaupankäynnin kohteena olevat yritykset täyttävät perheyhtiömääritelmän, mikäli yrityksen perustajalla tai yrityksen (osakekannan) ostaneella henkilöllä tai heidän perheellään tai jälkeläisillään on 25 prosentin osuus yhtiön osakkeiden tuottamasta äänivallasta.

Tilintarkastuksen kysynnän muodostumisen kannalta perheyrietykset poikkeavat muista yrityksistä lähinnä omistusrakenteensa osalta. Omistusrakenteen poikkeavuus johtuu perheyrietyksen erityispiirteestä; perheen, omistajuuden ja liiketoiminnan kytkeytymisestä toisiinsa. Varsinkin pienissä, julkisen kaupankäynnin ulkopuolella olevissa perheyrietyksissä yrityksen omistavat perheenjäsenet toimivat niin yritysjohto- kuin työntekijätehtävissä toteuttaen perheen yhteistä tahtoa. Näin ollen perheyrietyksessä ei johdon ja omistajien välillä esiinny samanlaisia intressiristiriitoja tai ainakaan ne eivät ole yhtä merkittäviä kuin muissa yrityksissä. Tästä johtuen perheyrietyksen kohdalla muilla tekijöillä on todennäköisesti suurempi vaikutus tilintarkastajan valintaan. (Daily & Dollinger 1992.)

1.1. Tutkimusongelma ja lähestymistapa

Tutkielman tarkoituksena on selvittää, voidaanko suomalaisen perheyrietyksen tilintarkastajan valintaa selittää tiettyjen perheyrietyksen ominaisuuksien avulla. Perheyrietyksen omistusrakenteesta johtuvat erityispiirteet huomioon ottaen tutkitaan perheyrietyksen tilintarkastajan valintaa aikaisempien tilintarkastajan valintaa käsittelevien teorioiden ja tutkimusten perusteella velkaisuuden, organisaattiorakenteen ja yrityksen koon näkökulmista.

Tutkielman kohteena ovat julkisen kaupankäynnin ulkopuolella olevat pienet perheyrietykset, joille tilintarkastuslaki antaa mahdollisuuden tehdä tilintarkastajan valinta usean tilintarkastuksen laadun osalta eroavan vaihtoehdon välillä. Tutkielman oletuksena ovat siten aikaisempien tutkimusten tapaan tilintarkastajan erikoistuminen tiettyyn tilintarkastuksen laatuun ja eroavaisuudet tilintarkastuksen laaduissa. Lisäksi tutkielmassa oletetaan sekä perheyrietyksen omistajien että johdon koostuvan perheenjäsenistä, jolloin intressiristiriitaa omistajien ja johdon välillä ei esiinny.

1.2. Tutkielman kulku

Tutkielma koostuu kuudesta luvusta jakautuen samalla teoria- ja empiriaosaan. Teoriaosa koostuu aikaisemmista tutkimuksista, joiden pohjalta muodostetaan tutkielman hypoteesit. Empiriaosassa puolestaan testataan hypoteesien paikansapitävyyden kerätyllä tutkimusaineistolla.

Tutkielman toisessa luvussa määritellään tilintarkastuksen laatu, esitellään suomalaisen tilintarkastusjärjestelmän tarjoamat tilintarkastajavaihtoehdot ja käsitellään perheyrietyksen omistusrakennetta sekä sen vaikutusta perheyrietyksen taloudelliseen raportointiin. Kolmannessa luvussa käsitellään tilintarkastajan valintaan vaikuttavia tekijöitä aikaisempien tutkimusten avulla. Lisäksi samassa luvussa johdetaan tutkielman hypoteesit.

Neljäs luku aloittaa tutkielman empiriaosan. Luvussa esitellään tutkimusaineisto ja tutkielmassa käytettävä tilastollinen menetelmä. Viidennessä luvussa tarkastellaan tilastollisen menetelmän avulla saatuja tuloksia ja muodostetaan niiden perusteella hypoteeseja koskevat johtopäätökset tutkielman rajoitukset huomioiden. Lisäksi luvussa pohditaan jatkotutkimusmahdollisuuksia. Tutkielman viimeisessä eli kuudennessa luvussa tehdään lyhyt yhteenveto tutkielmasta.

2. TILINTARKASTAJAN VALINTA

Tässä luvussa tarkastellaan tilintarkastajan valintaa yleisellä tasolla. Tilintarkastajan valintaprosessiin liittyy läheisesti tilintarkastuksen laatu, tilintarkastajan valintaa koskeva lainsäädäntö ja yrityksen omistusrakenteen aiheuttamat vaatimukset taloudelliselle raportoinnille.

Luku koostuu kolmesta alaluvusta. Luvussa 2.1. tarkastellaan aikaisempien tutkimusten avulla tilintarkastuksen laatua ja tilintarkastajien erikoistumista tietyn tasoiseseen tilintarkastuksen laatuun. Luku 2.2. keskittyy suomalaiseen tilintarkastusjärjestelmään ja siihen sisältyvään tilintarkastusvelvollisuuteen. Luvussa 2.3. käsitellään perheyriksen omistusrakennetta ja siitä johtuvia erityisiä taloudellista raportointia koskevia vaatimuksia.

2.1. Tilintarkastuksen laatu

Tilintarkastuksen ja sen perusteella laadittavan tilintarkastusinformaation tarkoituksena on vakuuttaa tilinpäätöksen käyttäjät siitä, ettei tilinpäätös sisällä virheellisiä tietoja. Tilintarkastusinformaation käyttökelpoisuuteen vaikuttavat siten odotukset suoritetun tilintarkastuksen laadusta. Tilintarkastuksen laatua on kuitenkin vaikea arvioida etukäteen, sillä ainut havaittava tilintarkastuksen tuotos on tilintarkastuskertomus, joka laaditaan perusmallin pohjalta. Lisäksi suurin osa tilintarkastuskertomuksista on standardoituja vakiomuotoisia tilintarkastuskertomuksia. Jälkeenpäinkin arvioitaessa erot tilintarkastuksen laadussa voidaan havaita vain virheiden tullessa ilmi, mikä on hyvin harvinaista. Tämän takia tilintarkastustutkimuksessa oletus tilintarkastuksen laadusta perustuu siihen, että tilintarkastajat ovat luokiteltavissa eri ryhmiin ja näiden ryhmien välillä tilintarkastajien tilintarkastuksen laadussa on selviä eroavaisuuksia. Koska tilintarkastajat pyrkivät erottautumaan toisistaan tilintarkastuksen laadun osalta, täytyy myös ominaisuuspiirteiltään toisistaan eroavien yritysten tilintarkastuksen laadun kysynnässä olla eroavaisuuksia. (Francis 2004: 352.)

Tilintarkastajien erikoistuessa tiettyyn tilintarkastuksen laatuun, on tilintarkastuslainsäädännön todettu vaikuttavan eroavaisuuksiin tilintarkastuksen laadussa. Tilintarkastuksen ollessa lailla tiukasti säädeltyä, eivät heikompaan tilintarkastuksen laatuun erikoistuneet tilintarkastajat pysty tarjoamaan tilintarkastuspalveluitaan yhtä kilpailukykyisillä hinnoilla kuin tilintarkastuksen ollessa vapaaehtoista. Tämän seurauksena heikompaan tilintarkastuksen laatuun erikoistuneiden tilintarkastajien halukkuus panostaa tilintarkastuksen laatuun vähenee entisestään, lisäten samalla korkeampaan tilintarkastuksen laatuun erikoistuneiden tilintarkastajien investointihaluja tilintarkastuksen laadun parantamiseksi. Usein kuitenkin lainsäädännössä määritetään tilintarkastuksen laadun vähimmäisstandardit, jotka asettavat tilintarkastuksen laadulle alarajat ja estävät siten merkittävien laatuerojen syntymisen eri tilintarkastajien tarjoamien tilintarkastuspalveluiden välillä. (Ronnen 1996.)

DeAngelo (1981 a: 115) on määritellyt tilintarkastuksen laadun koostuvan tilintarkastajan kyvystä havaita virheet laskentajärjestelmässä ja tilintarkastajan kyvystä vastustaa asiakkaan painostusta sekä raportoida havaituista virheistä. Virheiden havaitsemisen todennäköisyyteen vaikuttaa tilintarkastajan kompetenssi. Virheistä raportoinnin edellytyksenä on puolestaan tilintarkastajan riippumattomuus tarkastuskohteesta. DeAngelon (1981 b: 186) mukaan tilintarkastuksen laatua on vaikea mitata, koska tilintarkastajan menettelytavat eivät ole tilintarkastuskertomuksen käyttäjien tiedossa. Lisäksi käyttäjät eivät ole tietoisia siitä, onko tilintarkastajalla jokin syy jättää raportoimatta havaitut virheet. Näin ollen tilintarkastuksen laadun mittaamisen vaikeudesta johtuen, joudutaan mittaaminen toteuttamaan korvikemittareiden avulla. Watts ja Zimmerman (1986: 315) ovat ehdottaneet tilintarkastuksen laadun korvikemittareiksi tilintarkastajan mainetta, tilintarkastusyhdistyksen jäsenyyttä, tilintarkastusyhteisön kokoa ja tietyille toimialalle erikoistumista.

DeAngelon (1981 b) mukaan suuret tilintarkastusyhteisöt tarjoavat korkeampi-laatuista tilintarkastusta kuin pienet tilintarkastusyhteisöt. Pelko asiakkaan ja samalla tältä tulevaisuudessa saatavien kvasivoittojen (quasi-rents) eli korkeiden aloituskustannusten jälkeen aiheutuvien pienempien kustannusten mahdollistamien voittojen menettämisestä saattaa johtaa tilintarkastajan riippumattomuuden heikentymiseen. Tilintarkastajan nostaessa raportointikynnystään säilyttääkseen yhden asiakassuhteen, vaarantuvat samalla kaikki muut asiakassuhteet tilintarkastuksen laadun heikentymisen myötä. Suurelle tilintarkas-

tusyhteisölle yhden asiakkaan menetys ei ole yhtä merkittävä kuin pienelle tilintarkastusyhteisölle, koska mitä suurempi tilintarkastusyhteisö on, sitä enemmän sillä on asiakkaita. Lisäksi mitä suurempi tilintarkastusyhteisö on kyseessä, sitä pienemmän osan yhdeltä asiakkaalta saatavat kvasivoitot muodostavat kaikilta asiakkailta yhteensä saatavista kvasivoitoista. (DeAngelo 1981 b.)

Dye (1993) on esittänyt vaihtoehtoisen selityksen tilintarkastusyhteisön koon ja tilintarkastuksen laadun väliselle positiiviselle yhteydelle. Tutkimuksen mukaan syynä tilintarkastuksen korkeampaan laatuun on suurten tilintarkastusyhteisöjen huomattava varallisuus. Suurella tilintarkastusyhteisöllä on pienempää tilintarkastusyhteisöä enemmän varallisuutta menetettävänä virheestä johtuvan oikeudenkäynnin ja vahingonkorvausvelvollisuuden seurauksena. Tästä syystä suuret tilintarkastusyhteisöt tarjoavat asiakkailleen korkeampilaatuista tilintarkastusta. (Dye 1993.)

Francisin ja Wilsonin (1988) mukaan tilintarkastuksen laatuun puolestaan vaikuttaa tilintarkastajan maine, sillä tilintarkastusyhteisöt pyrkivät saavuttamaan hyvän maineen ja ylläpitämään sitä. Tavoitteena voi olla myös brändi-nimen luominen tilintarkastusyhteisölle, sillä big 4 -tilintarkastusyhteisöjen (tutkielmassa käytetään aiempien big 8, 6 ja 5 sijaan nykyistä big 4, jonka muodostavat Deloitte, Ernst&Young, KPMG ja PricewaterhouseCoopers) tilintarkastusta pidetään korkealaatuisena. Saavutettuaan laadukasta tilintarkastusta tarjoavan tilintarkastajan maineen, ansaitsee tilintarkastusyhteisö suurempia tarkastuspalkkioita kuin heikomman maineen omaavat ja siten myös todennäköisesti heikompaan tilintarkastuksen laatuun erikoistuneet tilintarkastusyhteisöt. Säilyttääkseen hyvän maineensa ja saavuttaakseen suurempia tuottoja, on tilintarkastusyhteisön vältettävä tilintarkastuksen laadun heikentymistä. (Francis & Wilson 1988.)

Myös Beattyn (1989) mukaan tilintarkastusyhteisön maineen ja tilintarkastuksen laadun välillä on positiivinen yhteys, joka on todettavissa osakkeiden arvomuutosten avulla. Big 4 -tilintarkastusyhteisön toimiessa julkisen kaupan käynnin kohteeksi aikovan yrityksen tilintarkastajana, ovat osakkeen arvomuutokset listautumisen jälkeen pienemmät verrattuna muiden tilintarkastajien tarkastamiin yrityksiin. Säilyttääkseen korkean maineensa, big 4 -tilintarkastusyhteisöt tarkastavat listautuvan yrityksen muita tilintarkastusyhteisöjä laajem-

min ja tarkemmin, jonka seurauksena tilinpäätös sisältää vähemmän virheitä ja osakkeen arvonmuutokset ovat siten pienempiä. Lisäksi big 4 -tilintarkastajien korkeampaa tilintarkastuslaatua kuvastavat myös suuremmat tilintarkastuspalkkiot, joita yritykset ovat valmiita maksamaan osakkaiden arvonmuutosten ollessa pienempiä. (Beatty 1989.)

Lennox (1999) on tutkinut tilintarkastajan varallisuuden ja maineen vaikutusta tilintarkastuksen laatuun erottamalla edellä mainitut tekijät toisistaan. Tutkimuksen tulokset osoittavat tilintarkastajan varallisuuden vaikuttavan mainetta enemmän tilintarkastuksen laatuun. Tutkimuksen tulosten mukaan suuret tilintarkastusyhteisöt ovat varallisuushypoteesin mukaisesti alttiimpia oikeudenkäynnille virheen sattuessa. Vastoin mainehypoteesia oikeudenkäynnistä johdettu kritiikki ei kuitenkaan johda asiakkaiden menettämiseen tai palkkioiden pienentymiseen. Näin ollen tilintarkastajan maine ei suoraan selitä tilintarkastuksen laatua. Suurilla tilintarkastusyhteisöillä on kuitenkin pieniä tilintarkastusyhteisöjä parempi maine, sillä niiden tiedetään olevan varakkaita ja tarjoavan sen takia korkeampaa tilintarkastuksen laatua. Näin ollen myös tilintarkastajan maineen voidaan olettaa kuvastavan korkeampaa laatua, vaikkakin tutkimustulosten mukaan oikeudenkäynnin uhallalla on asiakkaiden menettämistä suurempi vaikutus tilintarkastuksen laatuun. (Lennox 1999.)

Solomon, Shields ja Whittington (1999) ovat todenneet toimiala-asiantuntijuuden vaikuttavan positiivisesti tilintarkastuksen laatuun, sillä tilintarkastajan erikoistuminen tietyllä toimialalla toimivien yritysten tilintarkastukseen parantaa tilintarkastajan tietämystä kyseisen toimialan erityispiirteistä parantaen siten tilintarkastajan kompetenssia. Lisäksi tilintarkastajan tarkastaessa vain tietyllä toimialalla toimivia yrityksiä, saavuttaa hän nopeasti laajemman kokemuksen kyseisestä toimialasta verrattuna tilintarkastajiin, jotka tarkastavat usean toimialan yrityksiä. Tilintarkastusyhteisön asiakkaiden koostuessa yhä enemmän tietyn toimialan yrityksistä lisääntyy mittakaavaedun (economics of scale) ansiosta tilintarkastusyhteisön mahdollisuudet kouluttaa kustannustehokkaammin tilintarkastajiaan yhä paremmiksi toimiala-asiantuntijoiksi, joka puolestaan mahdollistaa virheettömämpien arvioiden tekemisen tilintarkastusprosessin aikana. (Solomon ym. 1999.)

Woo ja Rho (2004) ovat tutkineet tilinpäätöksen harkinnanvaraisten jaksotusten avulla big 4 -tilintarkastusyhteisöjen ja muiden tilintarkastajien tarjoaman tilin-

tarkastuksen laadun eroa korealaisella aineistolla. Koreassa tilintarkastajien oportunistinen toiminta on mahdollista puutteellisesta valvonnasta ja oikeudenkäynnin epätodennäköisyydestä johtuen. Lisäksi Koreassa toimivat tilintarkastajat eivät yleensä ole riippumattomia yritysjohdosta. Tutkimuksen mukaan big 4 -tilintarkastajien ja muiden tilintarkastajien tarkastamien tilinpäätösten harkinnanvaraisten jaksotusten määrässä ei ole eroavaisuuksia. Näin ollen valvonnan puutteellisuus ja oikeudenkäynnin epätodennäköisyys johtavat siihen, ettei big 4 -tilintarkastusyhteisöjen tilintarkastus ole laadultaan muiden tilintarkastajien tarjoamaa tilintarkastuksen laatua korkeampaa. (Woo & Rho 2004.)

Niemi (2004) on tutkinut tilintarkastuspalveluiden hinnoittelun avulla tilintarkastuksen laadun eroavaisuuksia pienissä suomalaisissa tilintarkastusyhteisöissä. Tutkimuksen mukaan edes pienten tilintarkastusyhteisöjen tilintarkastuspalveluita ei voida pitää laadultaan standardoituna tuotteena. Päinvastoin eroavaisuudet tilintarkastuspalveluiden hinnoittelussa kuvastavat sitä, että jotkut pienet tilintarkastusyhteisöt ovat onnistuneet luomaan itselleen paremman maineen kuin yleisesti pienillä tilintarkastusyhteisöillä on. Tilintarkastusyhteisön koon ja tilintarkastuspalkkion positiivisen yhteyden lisäksi, tutkimuksessa havaittiin myös tilintarkastajan kompetenssia kuvastavien tekijöiden kuten koulutuksen ja työkokemuksen vaikuttavan tilintarkastuspalkkion suuruuteen. (Niemi 2004.)

Myös Albring, Elder ja Zhou (2007) ovat tutkineet tilintarkastuspalkkioiden avulla tilintarkastuksen laadun eroavaisuuksia pienten tilintarkastusyhteisöjen välillä. Tutkimusaineisto koostuu amerikkalaisista julkisen kaupankäynnin kohteena olevista yrityksistä, joiden tilintarkastajana toimii big 4 -tilintarkastajaa pienempi joko valtakunnallisesti tai alueellisesti toimiva tilintarkastusyhteisö. Tutkimuksen mukaan valtakunnallisesti toimiva tilintarkastusyhteisö parantaa yrityksen osakkeiden hinnoittelua, joka mahdollistaa suurempien tilintarkastuspalkkioiden veloittamisen verrattuna alueellisesti toimiviin tilintarkastusyhteisöihin. Tutkimuksen mukaan myös SEC-asiantuntijuutta (Securities and Exchange Commission) voidaan pitää yhtenä tilintarkastuksen laadunmittarina, jonka avulla big 4 -tilintarkastusyhteisöjä pienemmät tilintarkastusyhteisöt pyrkivät erottautumaan toisistaan ja saavuttamaan siten suurempia tilintarkastuspalkkioita. (Albring ym. 2007.)

Ching-Lung, Yen, Fu ja Chang (2007) ovat tutkineet tilintarkastuksen laatua perheyrietyksissä. Tutkimuksen mukaan tilintarkastajan ja asiakkaan välisellä neuvotteluvoimalla (bargaining power) on vaikutusta tilintarkastuksen laatuun. Asiakkaan neuvotteluvoiman ollessa suurempi, joutuu tilintarkastaja asiakkaan painostuksesta johtuen joustamaan riippumattomuudessaan. Perheyrietyksessä asiakkaan ja tilintarkastajan välinen suhde on erilainen kuin ulkopuolisten johtamassa yrityksessä. Perheyrietyksessä osakkeenomistajista koostuvalla yksimielisellä johdolla on pääsy yrityksen kaikkiin tietoihin, joka vahvistaa sen neuvotteluvoimaa suhteessa tilintarkastajaan, jonka tehtäväksi jää enää vähemmistö-osakkeenomistajien etujen puolustaminen. Tutkimuksen tulokset osoittavat, että perheyrietyksessä, jonka tilinpäätös sisältää harkinnanvaraisia eriä saa suuremmalla todennäköisyydellä vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen verrattuna yritykseen, jonka osakkeenomistajat ja johto eivät koostu yksimielisistä perheenjäsenistä. Tulosten perusteella tilintarkastuksen laadun voidaan olettaa olevan heikompaa, kun kyseessä on perheyrietyksessä verrattuna yritykseen, jossa omistajuus ja johto ovat selvästi eriytyneet. (Ching-Lung ym. 2007.)

Taulukko 1. Yhteenveto tilintarkastuksen laadun mittareista.

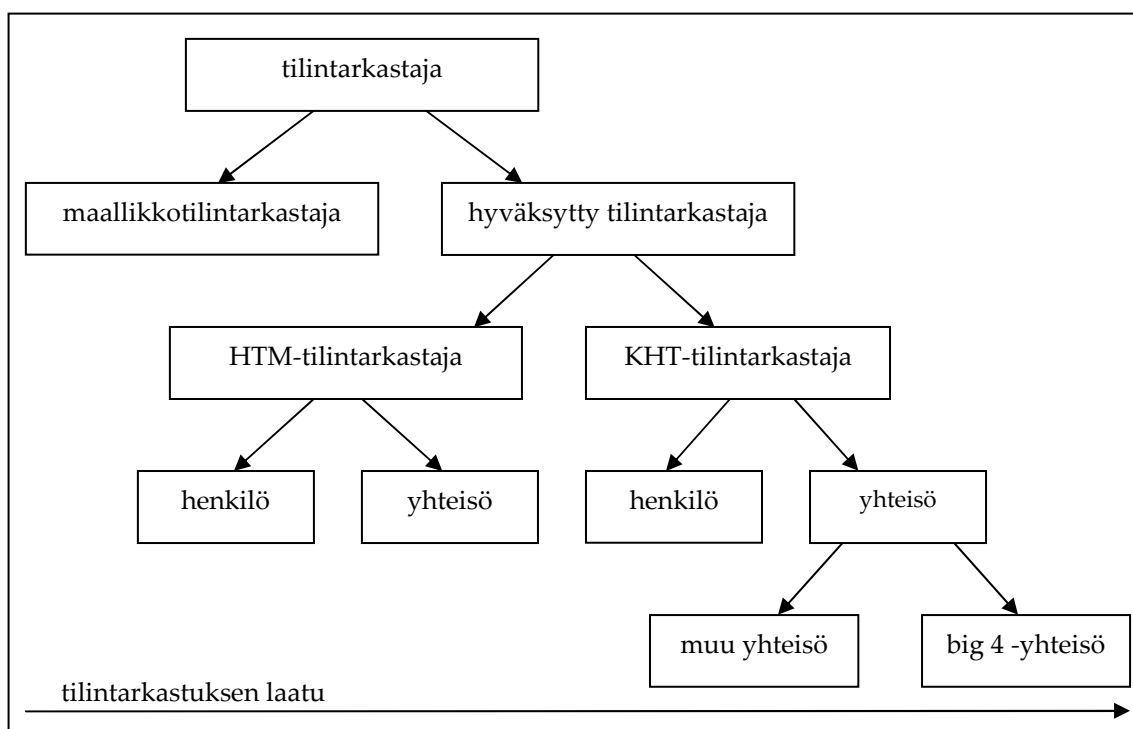
Tilintarkastuksen laatua on mitattu muun muassa seuraavien tekijöiden avulla:

- Tilintarkastusyhteisön koko
- Tilintarkastusyhteisön maine
- Tilintarkastusyhteisön varallisuus
- Tilintarkastuspalkkioiden suuruus
- Toimiala-asiiantuntijuus

2.2. Suomalainen tilintarkastusjärjestelmä

Suomalainen tilintarkastusjärjestelmä uudistui 1.7.2007 voimaan tulleen uuden tilintarkastuslain (459/2007) myötä. Suurimpia uudistuksia ovat pienten yritysten vapauttaminen tilintarkastusvelvollisuudesta sekä luopuminen maallikkotilintarkastajista. Uudistuksista johtuen muihin kuin tilintarkastusvelvollisuudesta kokonaan vapautettuihin yrityksiin tulee viimeistään siirtymäsäännöksessä säädetyt ajan jälkeen valita hyväksytyt tilintarkastajat eli lakisääteiset vaatimukset täyttävät tilintarkastajat. Suomalaisessa tilintarkastusjärjestelmässä hy-

väksytyjä tilintarkastajia ovat KHT-tilintarkastaja (Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunnan hyväksymä tilintarkastaja) ja KHT-yhteisö sekä HTM-tilintarkastaja (kauppakamarin tilintarkastusvaliokunnan hyväksymä tilintarkastaja) ja HTM-yhteisö (Tilintarkastuslaki 936/1994 4–6§).

Kuvio 1. Tilintarkastajan valinta ja tilintarkastuksen laatu.

Kumottu tilintarkastuslaki (936/1994) antaa vielä siirtymäsääntöjen puitteissa Kuvion 1 mukaisesti tietyn kokoisille yrityksille mahdollisuuden valita tilintarkastajakseen maallikkotilintarkastajan. Yritys voi halutessaan valita tällöin myös hyväksytyyn tilintarkastajaan. Yrityksen tulee kuitenkin valita hyväksytty tilintarkastaja kahden seuraavasta kolmesta edellytyksestä täyttyessä:

1. taseen loppusumma edellisen tilikauden tilinpäätöksen mukaan on yli 340 000 euroa;
2. liikevaihto tai sitä vastaava tuotto edellisen tilikauden tilinpäätöksen mukaan on yli 680 000 euroa; sekä
3. palveluksessa edellisen tilikauden aikana on ollut keskimäärin yli 10 henkilöä.

Edellä mainittujen yrityksen kokoa koskevien kriteerien kasvaessa edelleen taaseen osalta 25 000 000 euroon, liikevaihdon osalta 50 000 000 euroon ja palveluksessa olleiden osalta 300 tai yrityksen ollessa julkisen kaupankäynnin kohteena voidaan tilintarkastajaksi valita vain KHT-tilintarkastaja tai KHT-yhteisö. Näin ollen kaikista pienimmillä yrityksillä on Suomessa vielä siirtymäkauden aikana mahdollisuus valita Kuvion 1 mukaisesti tilintarkastajakseen maallikkotilintarkastaja, HTM-tilintarkastaja tai HTM-yhteisö, KHT-tilintarkastaja tai KHT-yhteisö, joka on joko big 4 -tilintarkastusyhteisö tai sitä pienempi KHT-yhteisö.

Maallikkotilintarkastaja ja hyväksytty tilintarkastaja eroavat toisistaan kelpoisuusvaatimusten osalta. Maallikkotilintarkastajana toimimiseen vaaditaan pelkästään yleisten kelpoisuusvaatimusten täyttyminen, joka käsittää asuinpaikkavaatimuksen lisäksi edellytyksen, ettei valittava tilintarkastaja ole vajaavaltainen, konkurssissa eikä liiketoimintakiellossa ja vaatimuksen asiallisesta kelpoisuudesta, jolla tarkoitetaan tarkastettavan yhteisön toiminnan laatuun ja laajuuteen nähden riittävää laskentatoimen ja taloudellisten asiain tuntemusta ja kokemusta. (Aho & Vänskä 1996: 22–26.)

Hyväksytyltä tilintarkastajalta puolestaan edellytetään yleisen kelpoisuuden lisäksi erityistä kelpoisuutta, jolla tarkoitetaan Keskuskauppakamarin tai kaupakamarin asettamia pätevyys- ja muita vaatimuksia. Hyväksytyt tilintarkastajan tutkinnon suorittaminen edellyttää muun muassa tietäntyyppistä koulutusta sekä laadultaan ja määrältään riittävää tilintarkastuksen ja laskentatoimen alalta saatua käytännön kokemusta. Kelpoisuusvaatimusten lisäksi maallikkotilintarkastajan ja hyväksytyt tilintarkastajan valvonnassa on myös eroja. (Aho & Vänskä 1996: 22–26.)

TILA (Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta) sekä TIVA (kauppakamarin tilintarkastusvaliokunta) valvovat hyväksytyt tilintarkastajien toimintaa varmistaakseen sen olevan hyvän tilintarkastustavan mukaista ja täyttäen siten KHT-yhdistyksen tilintarkastusta koskevat suositukset, jotka perustuvat pääosin IFAC:iin (Internal Federation of Accountants) kuuluvan IAPC:n (International Auditing Practices Committee) laatimiin standardeihin. Hyväksytyt tilintarkastajien kohdalla suositusten vastainen toiminta voi johtaa huomautukseen, varoitukseen tai hyväksymisen peruuttamiseen. (KHT-yhdistys 2007: 13–16.)

Uuden tilintarkastuslain (459/2007) mukaan tilintarkastajaksi voidaan jatkossa valita vain hyväksytty tilintarkastaja. Lakia valmisteltaessa kyseistä ratkaisua perusteltiin maallikkotilintarkastajien suorittaman tilintarkastuksen laadulla. Maallikkotilintarkastuksen ei yleensä ole katsottu olevan yhtä laadukasta kuin hyväksytyjen tilintarkastajien suorittama tilintarkastus. Tästä johtuen maallikkotilintarkastajien suorittamaa tilintarkastusta on pidetty epäluotettavana, jonka seurauksena myöskään tilinpäätöksen luotettavuus ei ole parantunut merkittävästi yrityksen tilintarkastajan ollessa maallikkotilintarkastaja. Muun muassa vero- ja poliisiviranomaiset eivät anna maallikkotilintarkastajan laatimalle tilintarkastuskertomukselle samaa merkitystä kuin hyväksytyyn tilintarkastajan antamalle kertomukselle. Näin ollen maallikkotilintarkastajien kohdalla tilintarkastuksen tarkoitus, taloudellisen informaation varmistaminen ja luotettavuuden parantaminen, on jäänyt osittain toteutumatta. (HE 194/2006.)

Maallikkotilintarkastuksesta luopumista on perusteltu myös lakisääteisten vaatimusten tiukentumisella. Entistä tiukemmat kansainväliset tilintarkastusstandardit lisäävät tilintarkastajan vastuuta tilintarkastustyöstään. Käytännössä kuitenkin tilintarkastajan vastuu ei ole tapahtunut maallikkotilintarkastajan kohdalla, sillä yleensä, toisin kuin hyväksytyltä tilintarkastajalta, ei maallikkotilintarkastajalta ole vaadittu vahingonkorvausta virheellisen tilintarkastuskertomuksen aiheuttamasta vahingosta. (HE 194/2006.)

Lain perustelujen lisäksi hyväksytyyn tilintarkastajan ja maallikkotilintarkastajan tilintarkastuksen laadun eroavaisuudesta löytyy myös tieteellistä tutkimusta. Sundgren (1998) on tutkinut maallikkotilintarkastajan valinnan ja mukautetun tilintarkastuskertomuksen todennäköisyyttä pienissä ja keskisuurissa suomalaisissa yrityksissä. Tutkimustulokset osoittavat mukautettujen tilintarkastuskertomusten olevan yleisempiä yrityksissä, jotka ovat pahasti velkaantuneita, huonosti kannattavia tai tappiollisia. Edellä mainittujen tunnusmerkkien toteutuksessa yritys saa kuitenkin pienemmällä todennäköisyydellä mukautetun tilintarkastuskertomuksen, jos sen tilintarkastajana toimii maallikkotilintarkastaja. Syynä tähän arvellaan olevan sekä tilintarkastajan heikko kompetenssi että riippuvuussuhde tilintarkastajan ja yrityksen välillä. HTM- ja KHT-tilintarkastajien todennäköisyyksissä mukauttaa tilintarkastuskertomusta ei tutkimuksen mukaan ole merkittävää eroa. (Sundgren 1998.)

2.3. Perheyriityksen omistusrakenne

Tilintarkastustutkimuksessa on tiettyyn tilintarkastuksen laatuun erikoistuneen tilintarkastajan valintaan johtavaa tilintarkastuskysyntää selitetty pääsääntöisesti agenttiteorian avulla. Agenttiteorian lähtökohtana on päämiehen ja agentin välinen intressiristiriita, joka syntyy molempien osapuolten tavoitellessa omaa etuaan. Agentin toimia voidaan kontrolloida osapuolten välisillä sopimuksilla. Sopimusten toteutumista arvioitaessa ulkopuolisen valvonnan merkitys korostuu, koska vain sen avulla voidaan osapuolten välisen informaation epäsymmetrisyydestä johtuen varmistaa agentin toimivan päämiehen etujen mukaisesti. (Jensen & Meckling 1976.)

Intressiristiriidoista ja informaation epäsymmetrisyydestä johtuvia agenttiongelmia syntyy yrityksen johdon ja omistuksen eriytymisen seurauksena, jolloin omistaja eli päämies delegoi päätösvaltaansa yrityksen johtajalle eli agentille. Lisäksi agenttiongelmia esiintyy myös yrityksen omistajien ja erilaisten vieraan pääomanehtoista rahoitusta tarjoavien tahojen kuten pankkien, muiden lainantantajien ja velkakirjan haltijoiden välillä (jatkossa rahoittajat). Tällöin päämiehenä oleva rahoittaja voi joutua kantamaan agentin roolissa toimivan omistajan ottamien riskien seuraukset. Agenttiteorian mukaan valvonnan järjestäminen on ensisijaisesti agentin etujen mukaista valvonnan hyötyjen ollessa siitä aiheutuvia kustannuksia suuremmat. (Jensen & Meckling 1976.)

Suurimpana syynä agenttiongelmien syntymiselle pidetään omistuksen ja johdon eriytymistä. Perheenjäsenten omistaessa suurimman osan yrityksestä ja toimiessa samalla tärkeissä asemissa yrityksen johdossa, ei omistuksen ja johdon eriytymistä tällöin tapahdu tai ainakaan se ei ole yhtä merkittävää kuin omistusrakenteeltaan hajaantuneissa yrityksissä. Myös tilintarkastajat kokevat perheyriityksen agenttiongelmien ja niistä aiheutuvien valvontatarpeiden olevan muita yrityksiä vähäisempiä, sillä perheyriitysten tilintarkastusprosessin on todettu olevan muiden yritysten tilintarkastusprosessia suppeampi ja riskittömämpi (Niemi 2005: 315–319). Omistuksen ja johdon keskittymisestä huolimatta voi perheyriityksessäkin esiintyä perheen ulkopuolisista henkilöistä johtuvia agenttiongelmia. Etenkin julkisen kaupankäynnin kohteena olevissa perheyriityksissä on todettu esiintyvän agenttiongelmia, jotka vaikuttavat perheyriityksen tilintarkastuksen kysyntään. (Carey, Simnett & Tanewski 2000: 38–40.)

Daily ja Dollinger (1992) ovat tutkineet pienikokoisten perheyriyten ja muiden yritysten välisiä eroavaisuuksia, jotka johtuvat yritysten erilaisesta omistusrakenteesta. Perheyriyksessä perheenjäsenet omistavat yrityksen ja toimivat samalla sen johdossa, kun taas muissa yrityksissä omistus ja johto ovat yleensä eriytyneet. Tutkimuksen mukaan muut yritykset ovat huomattavasti perheyriyksiä suurempia, koska niiden johtajat ovat motivoituneita kasvattamaan yritystä aggressiivisesti lyhyellä aikavälillä ansaitakseen suurempia palkkioita ja ylentyäkseen nopeasti johtoportaan. Perheyriyksen kasvu on puolestaan hillitympää ja siihen pyritään pitkän aikavälin tavoitteita asettamalla. Lisäksi eroavaisuuksia esiintyy sisäisen valvonnan järjestämisessä. (Daily & Dollinger 1992.)

Perheyriyksen omistusrakenteen ollessa erilainen muihin yrityksiin nähden, voidaan perheyriyksen tuottamaa taloudellisen raportoinnin laatua selittää tarjonnan ja kysynnän näkökulmasta kahdella eri tavalla. Perinteisen käsityksen mukaan keskittynyt omistus lisää pääomistajien halukkuutta hyötyä vähemmistöomistajien ja rahoittajien kustannuksella. Pääomistajien opportunistinen käyttäytyminen on mahdollista, koska valvonta on heikkoa perheenjäsenten toimiessa tärkeissä asemissa sekä yrityksen operatiivisessa johdossa että hallituksessa. Lisäksi informaation epätäydellisyys pääomistajien ja vähemmistöomistajien välillä on suuri. Koska perheenjäsenillä on sekä kannustin että mahdollisuus hyötyä manipuloimalla taloudellisia raportteja, oletetaan tuloksen laadun (earnings quality) olevan heikompaa perheyriyksissä. Perheyriyksillä voi kuitenkin olla kannustin laatia laadukkaampia taloudellisia raportteja, jos niiden avulla voidaan välttää rahoittajien ankarammat sopimusehdot. (Wang 2006: 620–623.)

Yhtenä syynä perheyriyksen heikompileatuiseen taloudelliseen raportointiin voi myös olla tiedon välittyminen perheenjäsenten kesken. Toisin kuin julkisen kaupankäynnin kohteena olevissa yrityksissä ja muissa omistusrakenteeltaan hajaantuneissa yrityksissä, joissa taloudellisen informaation saanti rajoittuu pelkästään tilinpäätösinformaatioon, voidaan perheyriyksessä informaation välittäminen ja kommunikointi eri osapuolten kesken hoitaa tehokkaammin muita tapoja hyödyntäen. Näin ollen tilinpäätösinformaatiolla ei ole perheyriyksen omistajille yrityksen arvioinnin ja valvonnan kannalta ratkaisevaa merkitystä etenkin rahoituksen koostuessa pääasiassa oman pääomanehtoista rahoituksesta. (Burghstahler, Hail & Leuz 2006: 987.)

Toisen käsityksen mukaan perheyrietyksillä on kannustin tuottaa laadukasta taloudellista raportointia, koska omistuksen keskittyessä pääomistajat haluavat valvoa yritystä tarkemmin, joka mahdollistaa nopeamman päätöksenteon. Lisäksi asettaessaan pitkän aikavälin tavoitteita ja suojellessaan perheen mainetta, on perheenjäsenillä enemmän menetettävää kuin perheen ulkopuolisilla johtajilla, jotka pyrkivät lyhyellä tähtämellä maksimoimaan oman hyötynsä osakkeenomistajien kustannuksella. Vähemmistöosakkaiden uskoessa perheyrietyksen toimivan hyvän hallintotavan mukaisesti ja heidän etujen ollessa siten yhdenmukaiset pääomistajien etujen kanssa, eivät he aseta lisävaatimuksia taloudellisen raportoinnin laadulle, joka saattaa puolestaan vähentää perheyrietyksen halukkuutta laatia laadukkaita taloudellisia raportteja. (Wang 2006: 620–623.)

Jälkimmäinen käsitys perheyrietyksen taloudellisen raportoinnin kysynnästä osoittautuu paikkansa pitäväksi Andersonin, Mansin ja Reebin (2003) tutkimuksessa. Tutkimuksen kohteena ovat omistusrakenne ja omistajan sekä rahoittajan välillä vallitsevista agenttiongelmista aiheutuvat agenttikustannukset julkisen kaupankäynnin kohteena olevissa osittain perheenjäsenten omistuksessa olevissa yrityksissä. Tutkimustulosten mukaan perheenjäsenten omistusosuus vähentää velkasuhteesta aiheutuvia agenttikustannuksia. Suurimman hyödyn agenttikustannusten pienenemisestä saavat yritykset, joiden osakkeista alle 12 % on perheenjäsenten omistuksessa. Perheenjäsenten omistusosuuden noustessa yli 12 %:iin pienenee saatu hyöty, ollen kuitenkin koko ajan suurempi kuin yrityksissä, joissa ei esiinny perheenjäsenten omistusta lainkaan. (Anderson ym. 2003.)

Syynä sille, että rahoittajat suosivat perheenjäsenten mukanaoloa yrityksen omistuksessa ja kokevat sellaisen omistusrakenteen suojaavaan paremmin heidän etuuksiaan, pidetään perheenjäsenten halua siirtää yritys jälkipolville ja halua kohdistaa sijoituksensa vain yhteen yritykseen. Perheenjäsenten asettaessa jonkun perheenjäsenistä yrityksen toimitusjohtajaksi, voivat agenttikustannukset kuitenkin nousta, koska rahoittajat kokevat toimitusjohtajan saaneen asemansa perheenjäsenyyden perusteella eikä kykyjensä ansiosta. Tästäkin huolimatta agenttikustannukset ovat pienemmät kuin yrityksissä, joissa ei esiinny perheenjäsenten omistusta. (Anderson ym. 2003.)

3. TILINTARKASTAJAN VALINTAAN VAIKUTTAVAT TEKIJÄT

Tässä luvussa tarkastellaan tilintarkastajan valintaan vaikuttavia tekijöitä aikaisempien tutkimusten avulla. Suurin osa aikaisemmista tutkimuksista koostuu tilintarkastajan vapaaehtoiseen valintaan keskittyvistä tutkimuksista, mutta mukana on myös tutkimuksia, joissa tilintarkastajan valinta on lakisääteistä. Lisäksi mukaan on otettu joitakin tutkimuksia tilintarkastajan vaihtamiseen vaikuttavista tekijöistä, sillä kyseiset tekijät liittyvät hyvin läheisesti myös tilintarkastajan valintatilanteisiin.

Luku koostuu neljästä alaluvusta. Luvussa 3.1. käsitellään velkaisuuden vaikutusta tilintarkastajan valintaan. Kyseisessä luvussa muodostetaan aikaisempien tutkimusten perusteella ensimmäinen tutkimushypoteesi. Luku 3.2. puolestaan koskee yrityksen organisaatorakenteen vaikutusta tilintarkastajan valintaan. Lisäksi luvussa muodostetaan toinen tutkimushypoteesi aikaisempia tutkimuksia apuna käyttäen. Vastaavasti luvussa 3.3. muodostetaan aikaisempien tutkimusten perusteella kolmas tutkimushypoteesi yrityksen koon vaikutuksesta tilintarkastajan valintaan. Luvussa 3.4. käsitellään lyhyesti muita tilintarkastajan valintaan vaikuttavia tekijöitä.

3.1. Velkaisuus

Yrityksen velkaisuuden on todettu vaikuttavan tilintarkastuksen kysyntään. Syynä velkaisuuden ja tilintarkastuksen kysynnän väliselle positiiviselle yhteydelle pidetään osakkeenomistajien ja rahoittajien välistä agenttiongelmia. Yrityksen riskialttiuden muodostuessa suureksi merkittävän velkaantumisen tai suurten tappioiden johdosta, ovat osakkeenomistajat halukkaita tekemään rahoitus-, investointi- ja tuotantotoimenpiteitä, jotka hyödyttävät heitä rahoittajien kustannuksella. Tällaisia rahoittajien asemaa heikentäviä toimenpiteitä voivat olla muun muassa suurten osinkojen maksamiset, yrityksen arvoon vaikuttavat toimet ja vieraan pääoman lisäykset aiemmasta rahoituksesta poikkeavin ehdoin. (Chow 1982: 274–275.)

Tehokkailla markkinoilla rahoittajat ennakoivat osakkeenomistajien käytöstä. Tämän seurauksena odotetut tappiot siitä, että omistajat pyrkivät eri toimenpiteiden avulla hyötymään rahoittajien kustannuksella, tulevat huomioiduksi vieraan pääoman ehdoissa. Ankarampien vieraan pääoman ehtojen seurauksena agenttikustannukset odotetuista tappioista koituvat yrityksen omistajien kannettavaksi. Jos omistajat sitoutuvat toimimaan tavalla, joka ei aiheuta rahoittajien odottamia tappioita, suostuvat rahoittajat puolestaan edullisempiin vieraan pääoman ehtoihin kuten esimerkiksi alhaisempiin lainan korkoihin. Edullisempien ehtojen lisäksi omistajat hyötyvät myös yrityksen arvon noususta. Syynä arvon nousuun on luopuminen epätäydellisten (suboptimal) investointien toteuttamisesta, joka on yksi osakkeenomistajien keinoista hyötyä rahoittajien kustannuksella. (Jensen & Meckling 1976 40–53.)

Tilintarkastuksen avulla voidaan vähentää osakkeenomistajien ja rahoittajien välillä valitsevaa agenttiongelmia, sillä tilintarkastusta pidetään kustannustehokkaimpana keinona osoittaa rahoittajille osakkeenomistajien noudattavan rahoitussopimusten ehtoja. Lisäksi tilintarkastuksen avulla rahoittajat voivat varmistua yrityksen laskentatoimen järjestelmän kontrollien toimivuudesta sekä raportoinnin luotettavuudesta (Benston 1985: 38–39). Varsinkin pankkien kohdalla tilintarkastusprosessin läpikäynyttä tilinpäätöstä pidetään tilintarkastamatonta tilinpäätöstä luotettavampana. Lainapäätöksiä tehtäessä tilintarkastetun tilinpäätöksen oletetaan olevan kirjanpitosäännöksiin mukainen, eikä sen myöskään oleteta sisältävän petoksia tai kirjausvirheitä (Johnson, Pany & White 1983: 48–49).

3.1.1. Aikaisemmat tutkimukset velkaisuuden vaikutuksesta

Chow (1982) on agenttiteorian viitekehystä hyväksikäyttäen tutkinut syitä tilintarkastajan vapaaehtoiseen valintaan. Tutkimusaineisto koostuu yrityksistä, joiden osakkeet ovat kaupankäynnin kohteena Yhdysvalloissa. Oletuksena on, että agenttiongelmien ovat merkittävin syy tilintarkastajan valintaan ja siten tarve lakisääteiselle tilintarkastusvelvollisuudelle ei ole niin suuri. Tutkimustulokset osoittavat positiivisen yhteyden tilintarkastajan valinnan ja yrityksen velkaisuuden välillä. Lisäksi tilinpäätöstietoihin perustuvien velkakovenanttien (ac-

counting-based debt covenants) käyttö rahoitussopimuksissa lisää tilintarkastajan valinnan todennäköisyyttä. (Chow 1982.)

Hay ja Davis (2004) ovat tutkineet velkaisuuden vaikutusta tilintarkastajan valintaan. Tutkimuksen kohteena olevien australialaisten yhdistysten (incorporated societies) on mahdollista päättää valitseeko se tilintarkastajaa ollenkaan. Päätyessään tilintarkastajan valitsemiseen voidaan tilintarkastajaksi valita joko maallikkotilintarkastaja tai hyväksytty tilintarkastaja. Yhdistyksen tulee myös päättää, valitaanko tilintarkastajaksi henkilö vai tilintarkastusyhteisö. Tilintarkastusyhteisöön päädyttäessä on valinta tehtävä suuren ja pienen tilintarkastusyhteisön välillä. Suuren tilintarkastusyhteisön tullessa kyseeseen on lisäksi päätettävä valitaanko tilintarkastajaksi big 4 -tilintarkastusyhteisö vai jokin muu suuri tilintarkastusyhteisö. Tutkimuksen mukaan velkaisuudella on vaikutusta korkeampilaatuiseen tilintarkastukseen erikoistuneen tilintarkastajan valintaan ainoastaan yhdistyksen tehdessä valinnan maallikkotilintarkastajan ja hyväksytyin tilintarkastajan välillä. (Hay & Davis 2004.)

Hayn ja Davisin (2004) tapaan myös Carey ym. (2000) ovat perheyriityksen tilintarkastajan valintaa tutkiessaan käyttäneet aineistonaan australialaisia yrityksiä, joille tilintarkastajan valinta on vapaaehtoista. Tutkimuksen mukaan perheyriityksen velkaisuuden ja tilintarkastajan valinnan välillä on tilastollisesti merkitsevä positiivinen yhteys, joka merkitsee sitä, että rahoittajat pitävät tilintarkastusta luotettavana valvontakeinona myös perheyriityksen rahoituspäätöksiä tehtäessä. (Carey ym. 2000.)

Sundgrenin (1998) tutkimustulokset tilintarkastajan valinnasta pienissä ja keskisuurissa suomalaisissa yrityksissä eroavat Chown (1982) saamista tuloksista. Tulokset osoittavat, että tappiollisten ja velkaantuneiden yritysten tilintarkastajana toimii pienemmällä todennäköisyydellä hyväksytty tilintarkastaja verrattuna menestyvään yritykseen. Saatu tulos ei näin ollen ole valvontahypoteesin mukainen, jonka mukaan yrityksen ollessa pahasti velkaantunut ja tappiollinen, ovat agenttiongelmien sekä siitä aiheutuva kysyntä korkeampilaatuista tilintarkastusta kohtaan suurimmillaan. Tulosten poikkeavuuden on arveltu johtuvan siitä, etteivät markkinat toimi tehokkaasti. Kuitenkaan syytä siihen, miksi markkinat eivät toimisi tehokkaasti, ei pitäisi olla, sillä rahoittajat voivat halutessaan vaatia yrityksiä valitsemaan korkeampilaatuista tilintarkastusta tarjoavan tilintarkastajan. Todennäköisempi syy poikkeavaan tulokseen arveltiin ole-

van se, että tilintarkastuksesta on vain vähän hyötyä rahoittajille, jotka pystyvät valvomaan yrityksiä muiden keinojen avulla. (Sundgren 1998.)

Myös Simunic ja Stein (1987) löysivät amerikkalaisista hiljattain listautuneista yrityksistä koostuvalla aineistolla odotetun positiivisen yhteyden sijaan negatiivisen yhteyden yrityksen velkaisuuden ja big 4 -tilintarkastajan valinnan välille. Yllättävästä tuloksesta johtuen tuloksen oikeellisuus varmistettiin käyttämällä useita eri velkaisuudenmittareita. Negatiivisen yhteyden arveltiin johtuvan siitä, että kysyntä korkeampaa tilintarkastuksen laatua kohtaan on suurempi, kun tavoitteena on vähentää agenttiongelmia yrityksen omistajien ja yrittäjien välillä parantamalla taloudellisen raportoinnin laatua. Rahoittajat puolestaan hyödyntävät muita tapoja arvioidessaan yrityksen toiminnan olevan rahoitussopimusten mukaista. Näin ollen big 4 -tilintarkastajan tarjoamasta korkeammasta tilintarkastuksen laadusta ei koeta olevan varsinaista lisähyötyä pyrittäessä rajoittamaan agenttiongelmia yrityksen ja rahoittajien välillä. (Simunic & Stein 1987.)

Blackwell, Noland ja Winters (1998) ovat tutkineet tilintarkastajan valinnan vaikutusta yrityksen lainan korkoihin. Tutkimusaineisto koostuu pienistä yksityisistä yrityksistä, joille tilintarkastajan valinta on vapaaehtoista. Näin ollen tutkimuksen lähtökohtana ovat tilintarkastuspalveluiden tuottamat hyödyt. Lakisääteisen tilintarkastusvelvollisuuden puuttuessa voidaan lainanantajalle esittää luotettavuudeltaan eritasoisia tilinpäätöksiä. Rahoittajat kokevat tilintarkastusprosessin parantavan tilinpäätöksen luotettavuutta pienentämällä virheiden todennäköisyyttä ja varmistamalla voimassaolevien kirjanpito- ja tilinpäätöskäytäntöjen noudattamisen. Tutkimustulosten mukaan tilintarkastajan valinneet yritykset maksavat huomattavasti pienempiä lainan korkoja verrattuna yrityksiin, jotka eivät ole valinneet tilintarkastajaa. Syynä tähän on valvontahypoteesin mukaisesti lainanantajan valvontakustannusten pienentyminen ja näiden kustannussäästöjen siirtyminen yrityksille alhaisempien korkojen muodossa tilinpäätöksen luotettavuuden parantumisen seurauksena. Tilintarkastajan valinnan ansiosta saavutettu hyöty lainan korkojen pienentymisestä vähenee kuitenkin yrityksen koon kasvaessa. Tämä johtuu siitä, että lainanantajat pitävät suuria yrityksiä vähemmän riskialttiina pieniin yrityksiin verrattuna. (Blackwell ym. 1998.)

Blackwellin ym. (1998) tutkiessa tilintarkastajan vapaaehtoisen valinnan vaikutusta lainan korkoihin tutkivat Fortin ja Pittman (2007) big 4 -tilintarkastajan valinnan vaikutusta yrityksen rahoituksen edullisuuteen vaikuttaviin tekijöihin. Yksityisomistuksessa olevista amerikkalaisista yrityksistä koostuvalla aineistolla toteutetun tutkimuksen tulosten mukaan korkeampaan tilintarkastuksen laatuun erikoistuneen big 4 -tilintarkastajan valinnalla vastoin informaatiohypoteesia ei ole vaikutusta luottoluokitusyritysten arvioihin tilinpäätöksen luotettavuudesta eikä vastoin vakuutushypoteesia lainanantajien odotuksiin tilintarkastajan kantaman vastuun merkittävydestä. (Fortin & Pittman 2007.)

Fortinin ja Pitmanin (2007) tavoin myös Mansi, Maxwell ja Miller (2004) tutkivat tilintarkastajan tarjoaman tilintarkastuksen laadun ja vieraan pääoman kustannusten välistä yhteyttä informaatio- ja vakuuttamishypoteesin avulla. Tutkimuksen oletuksena on, että tilintarkastajan kaksoisrooli sekä vakuutuksen tarjoajana että informaation välittäjänä hyödyttää vieraan pääoman markkinoita. Tilintarkastuksen laadun mittareina ovat asiakassuhteen pituus ja jaottelu big 4 -tilintarkastusyhteisöihin ja muihin tilintarkastusyhteisöihin. Tutkimustulosten mukaan valitun tilintarkastuksen laadun ja vieraan pääoman kustannusten välillä on negatiivinen yhteys. Negatiivinen yhteys on voimakkain yrityksen hankkiessa vierasta pääomaa muuhun kuin investointitarkoitukseen. Näin ollen sekä informaatio- että vakuuttamishypoteesin avulla voidaan perustella vieraan pääoman kustannusten olevan pienemmät yrityksen valitessa tilintarkastajakseen korkeampaan tilintarkastuslaatuun erikoistuneen tilintarkastajan. (Mansi ym. 2004.)

Myös yrityksestä saatavilla olevan informaation on todettu vaikuttavan tilintarkastajan valinnan ja lainan kustannusten väliseen yhteyteen. Pittmanin ja Fortinin (2004) amerikkalaisella aineistolla toteuttamasta tutkimuksesta selviää, että rahoittajat suosivat yrityksiä, joiden tilintarkastajana toimii big 4 -tilintarkastusyhteisö. Alempien lainankorkojen muodossa saatu hyöty laadukkaamman tilintarkastajan valinnasta pienenee kuitenkin mitä kauemmin yritys on ollut julkisen kaupankäynnin kohteena. Suurimmillaan hyöty on yrityksillä, jotka ovat juuri listautuneet eivätkä ole siten vielä tunnettuja. Yrityksen maineen kasvaessa vähenee informaation epäsymmetrisyys yrityksen ja lainanantajien välillä, eikä big 4 -tilintarkastajan valinta ole enää lainanantajalle yhtä merkittävä kuin tuntemattoman yrityksen kohdalla. (Pittman ja Fortin 2004.)

Citron ja Manalis (2001) ovat tutkineet tilintarkastajan valintaa kreikkalaisissa julkisen kaupankäynnin kohteena olevissa yrityksissä valtion kontrolloiman tilintarkastusmonopolin purkamisen jälkeen. Tilintarkastusmarkkinoiden vapauttaminen mahdollisti suurten kansainvälisten big 4 -tilintarkastusyhteisöjen valitsemisen yrityksen tilintarkastajaksi. Muista tilintarkastajan valintaa koskevista tutkimuksista poiketen yrityksen velkaisuudella ei todettu olevan vaikutusta big 4 -tilintarkastusyhteisön valintaan. Tämän arveltiin johtuvan siitä, että big 4 -tilintarkastusyhteisöt eivät ole ensimmäisten vuosien aikana uusilla markkinoilla toimiessaan valmiita eivätkä siten myöskään halukkaita ottamaan riskiä, joka sisältyy pahasti velkaantuneisiin yrityksiin. (Citron & Manalis 2001.)

Senkow, Rennie, Rennie ja Wong (2001) ovat tutkineet tilintarkastussuhteen jatkuvuuteen vaikuttavia tekijöitä lakisääteisen tilintarkastusvelvollisuuden poistuttua suurilta kanadalaisilta yksityisomistuksessa olevilta yrityksiltä. Suurin osa tutkimusaineiston yrityksistä säilytti tilintarkastajan lakimuutoksesta huolimatta. Merkittävimmät syyt tilintarkastajan säilyttämiseen olivat tilintarkastuspalkkioiden suuruus, joka kuvastaa yrityksen tilintarkastuksesta samaa hyötyä ja rahoitussopimuksissa olevat tilintarkastajan valintaa koskevat ehdot, joihin vaikuttaa merkittävästi yrityksen omistusrakenne. Tulosten mukaan tilintarkastuksen merkitys on suuri etenkin rahoittajille. (Senkow ym. 2001.)

Senkowiin ym. (2001) tapaan myös Tauringana ja Clarke (2000) löysivät positiivisen yhteyden vapaaehtoisen tilintarkastajan valinnan ja yrityksen velkaisuuden välille. Tutkimusaineisto koostui pienistä englantilaisista, liikevaihdoltaan alle 90 000 punnan yrityksistä, joilta oli muutama vuosi aiemmin poistettu lakisääteinen tilintarkastusvelvollisuus. Chown (1982) tapaan positiivisen yhteyden todettiin johtuvan omistajien ja rahoittajien välisistä agenttiongelmista. (Tauringana & Clarke 2000.)

Woo ja Koh (2001) ovat löytäneet singaporelaisella aineistolla positiivisen yhteyden yrityksen velkaisuuden ja tilintarkastajan vaihtamisen välille. Tutkimuksen mukaan syynä tilintarkastajan vaihtamiseen ovat velkaisuuden myötä yrityksen omistajien ja yritysjohdon parantuneet mahdollisuudet hyötyä velkojien kustannuksella. Tutkimusaineiston pieni koko johti vain osittain tilastollisesti merkitseviin tuloksiin ja epäselväksi jäi se, vaihtavatko yritykset velkaisuuden kasvaessa korkeampaan vai heikompaan tilintarkastuksen laatuun erikoistuneeseen tilintarkastajaan. (Woo & Koh 2001.)

3.1.2. Ensimmäisen hypoteesin asettaminen

Suurimmassa osassa tilintarkastajan valintaa käsitteleviä tutkimuksia on löydetty positiivinen yhteys yrityksen velkaisuuden ja tilintarkastajan valinnan välille. Kaikissa tutkimuksissa ei edellä mainittua yhteyttä kuitenkaan ole tutkimusaineiston erityispiirteistä johtuen löydetty (ks. esim. Citron & Manalis 2001). Tilintarkastajan valinnan ollessa vapaaehtoista on yrityksen velkaisuuden vaikutus tilintarkastajan valintaan ollut lähes kiistatonta (ks. esim. Chow 1982; Tauringana & Clarke 2000). Sen sijaan tulokset yrityksen velkaisuuden vaikutuksesta korkeampaan tilintarkastuksen laatuun erikoistuneen tilintarkastajan valintaan ovat osittain ristiriitaisia negatiivisen yhteyden esiintyessä osassa tutkimuksia. (ks. Simunic & Stein 1987; Sundgren 1998).

Yrityksen velkaisuuden on todettu lisäävän omistajien halua toimia tavalla, joka hyödyttää heitä rahoittajien kustannuksella. Rahoittajien ennakoivissa omistajien käyttäytymistä asettamalla tiukempia valvontaa koskevia ehtoja rahoitus sopimuksille, lisääntyy yrityksen omistajien kysyntä tilintarkastusta kohtaan. Syynä tilintarkastuksen kysynnän kasvuun on omistajien halu osoittaa tilintarkastajan avulla rahoittajille noudattavansa rahoitussopimusten ehtoja (Chow 1982). Tilintarkastuksen vähentäessä omistajien ja rahoittajien välisiä agenttiongelmiä tarjoten rahoittajille luotettavan keinon valvoa yrityksen toimintaa, muodostuvat myös rahoitussopimusten ehdot yrityksen kannalta edullisemmiksi. Varsinkin pienten yritysten kohdalla, jotka ovat suuria yrityksiä riskialttiimpia, on tilintarkastajan valinnan todettu johtavan pienempiin lainan korkoihin (Blackwell ym. 1998).

Edellä mainituista syistä johtuen velkaisuuden on todettu vaikuttavan myös perheyriksen tilintarkastajan vapaaehtoiseen valintaan (Carey ym. 2000). Koska velkaisuuden on todettu vaikuttavan myös siihen kuinka korkeaan tilintarkastuksen laatuun erikoistuneen tilintarkastajan yritys valitsee, voidaan velkaisuuden olettaa vaikuttavan myös tilintarkastajan valintaan pienikokoisissa suomalaisissa perheyriksissä, joilla on mahdollisuus tehdä tilintarkastajan valinta Kuvion 1 mukaisesti usean vaihtoehdon välillä (Hay & Davis 2004). Näin ollen ensimmäiseksi tutkimushypoteesiksi esitetään seuraavaa:

H1: Yrityksen velkaisuus vaikuttaa todennäköisyyteen valita korkeampaan tilintarkastuksen laatuun erikoistunut tilintarkastaja perheyriksessä.

3.2. Organisaatorakenne

Yrityksen ja sen ulkopuolisten sidosryhmien kuten rahoittajien välillä vallitsevien agenttiongelmien lisäksi yrityksellä voi olla myös sen organisaation rakenteesta johtuvia yrityksen sisäisiä agenttiongelmia. Yrityksen sisäisiä agenttiongelmia, joita esiintyy omistaja-johtajan ja työntekijöiden välillä voidaan vähentää tilintarkastuksen avulla. Näin ollen myös organisaation rakenteella on vaikutusta tilintarkastuskysyntään. (Benston 1985: 36.)

Pienessä yrityksessä omistaja-johtaja kontrolloi päivittäin yrityksen operatiivista toimintaa ohjaamalla ja tarkkailemalla kaikkia työntekijöitä. Yrityksen toiminnan kasvaessa on omistaja-johtajan palkattava yritykseen yhä enemmän työntekijöitä. Työntekijöiden määrän lisääntyessä ja yrityksen toimintojen monipuolistuessa omistaja-johtajan on mahdotonta pitää silmällä jokaista työntekijää ja valvoa kaikkia yrityksen osa-alueita, eikä se ole edes taloudellisesti järkevää. Omistaja-johtajan rajallisista valvontamahdollisuuksista johtuen joudutaan valtaa delegoimaan työntekijöille ja luottamaan heidän raportointiinsa. Delegoinnin seurauksena yrityksen komentoketju pitenee ja yrityksen hierarkiatasot lisääntyvät. Organisaatorakenteen muutos vähentää omistaja-johtajan valvontamahdollisuuksia entisestään ja heikentää samalla informaation kulkua organisaation sisällä lisäten työntekijöiden opportunistisen käyttäytymisen riskiä, joka ilmenee muun muassa työn välttelynä, resurssien tuhlaamisena tai petoksiin syyllistymisenä. (Abdel-Khalik 1993: 35–38.)

Omistaja-johtajan valvontamahdollisuuksien heikentymisen johdosta syntyneitä agenttiongelmia voidaan vähentää tilintarkastuksen avulla kahdella tavalla. Ensiksi, tilintarkastajan tehtävänä on arvioida yrityksen sisäisten kontrollien järkevyyttä ja testata niiden toimivuus. Sisäisten kontrollien merkitys omistaja-johtajalle on suuri, sillä ne ovat usein työntekijöiden suunnittelemaa ja voivat siten olla manipuloituja salaamaan omistaja-johtajan paheksuvia toimia ja toimimaan siten vastoin omistaja-johtajan intressejä. Toiseksi, tilintarkastajan tehtävänä on tarkastaa yrityksen työntekijöiden laatima tilinpäätös ja vahvistaa sen paikkansapitävyys. Tilintarkastajan antama tilinpäätöstä koskeva lausunto on omistaja-johtajalle tärkeä, sillä työntekijöiden intresseissä on hyötyä omistaja-johtajan kustannuksella ja raportoida toimistaan harhaanjohtavalla tavalla. (Benston 1985: 36–37.)

Myös sisäisen tarkastuksen avulla voidaan vähentää yrityksen sisäisiä agenttiongelmia. Sisäistä tarkastusta käytettäessä ongelmaksi voi kuitenkin muodostua omistaja-johtajan epäluulot sisäisen tarkastajan ja tarkastuksen kohteen välisestä suhteesta. Näin ollen agenttiongelmien muodostuessa merkittäviksi yrityksestä riippumattoman tilintarkastajan suorittamaa sisäisten kontrollien ja raportoinnin tarkastusta voidaan pitää sisäistä tarkastusta soveliaampana valvontakeinona (Benston 1985: 37–38). Sisäisen tarkastuksen kysyntä voi kuitenkin muodostua tilintarkastuksen kysyntää suuremmaksi omistajajohtoisessa yrityksessä, jos agenttiongelmien ovat merkitykseltään vähäisiä ja tilintarkastus vapaaehtoista. Tällöin sisäinen tarkastus ja tilintarkastus nähdään toistensa korvikkeina eikä toisiaan täydentävinä (Carey ym. 2000: 49). Yrityksen koosta johtuvalla mittakaavaedulla on myös vaikutusta tilintarkastuksen ja sisäisen tarkastuksen väliseen suhteeseen, sillä yrityksen valitessa tilintarkastajan, ovat siitä aiheutuvat kiinteät kustannukset uponneita kustannuksia, joita ei voida pienentää sisäisen tarkastuksen avulla. Näin ollen tilintarkastuksen korvaaminen osittain sisäisen tarkastuksen avulla on järkevää vain suurissa yrityksissä, jotka saavuttavat sisäisen tarkastuksen osalta yrityksen koosta johtuvaa mittakaavaetua (Anderson, Francis & Stokes 1993: 360).

3.2.1. Aikaisemmat tutkimukset organisaatorakenteen vaikutuksesta

Simunicin ja Steinin (1987) mukaan yrityksen sisäiset agenttiongelmien, jotka syntyvät organisaation rakenteen muuttuessa koon kasvun, toimintojen monimutkaistumisen ja maantieteellisen hajautumisen seurauksena lisäävät yrityksen todennäköisyyttä valita tilintarkastajakseen korkeampaan tilintarkastuksen laatuun erikoistunut tilintarkastaja. Tutkimuksen mukaan omistaja-johtajan valvontamahdollisuuksien heikentymisen seurauksena tilintarkastuksen avulla pyritään varmistamaan sisäisen valvontajärjestelmän toimivuus. Sisäisten agenttiongelmien muodostuessa suuriksi, valitsee yritys todennäköisemmin tilintarkastajakseen big 4 -tilintarkastusyhteisön kuin jonkin muun pienemmän tilintarkastusyhteisön, joka on erikoistunut perustilintarkastuspalveluiden tarjoamiseen vain tietyntyyppisille yrityksille. (Simunic & Stein 1987.)

Abdel-Khalik (1993) on tutkinut yrityksen rakennehierarkian vaikutusta tilintarkastuksen kysyntään tilintarkastuksen ollessa vapaaehtoista. Tutkimuksen

aineistona on käytetty yksityisiä yrityksiä, joiden johtajat omistavat yritykset kokonaan. Aineiston valinnalla on täten onnistuttu välttämään johdon ja omistajien välisestä agenttiongelmasta aiheutuvat paineet tilintarkastajan valinnalle. Tutkimustulosten mukaan yrityksen hierarkian lisääntyessä työntekijöiden määrän kasvun seurauksena, maksaa yritys suurempia tilintarkastuspalkkioita. Tilintarkastuksen avulla pyritään kompensoimaan hierarkian lisääntymisestä aiheutuvia valvonnan puutteita. Tutkimuksesta selviää, että mitä useampia hierarkiatasoja yrityksessä on, sitä suurempi on todennäköisyys työntekijöiden opportunistiseen käyttäytymiseen ja mitä enemmän varallisuutta omistajat yritykseen sijoittavat, sitä suuremmat ovat valvonnan puutteesta johtuvat menetykset. Näin ollen tilintarkastuksen kysynnän suuruus muodostuu yrityksen organisaatorakenteen mahdollistaman opportunistisen käyttäytymisen todennäköisyydestä ja sen toteutumisen seurauksena aiheutuvan menetyksen suuruudesta. (Abdel-Khalik 1993.)

Abdel-Khalikin (1993) käyttäessä työntekijöiden määrää yrityksen organisaatorakenteen hierarkian suuruuden mittaamiseen, ovat Hay ja Davis (2004) tästä poiketen käyttäneet mittaamiseen työntekijöille maksettuja palkkoja. Maksettujen palkkojen suuruus kuvastaa työntekijöiden määrää yhdistyksessä ja siten myös todennäköisyyttä valvonnan heikentymisen seurauksena aiheutuville menetyksille. Tutkimustulosten mukaan maksetut palkat suhteutettuna yhdistyksen tuottoihin vaikuttavat tilintarkastajan vapaaehtoiseen valintaan. Tulokset osoittavat positiivisen yhteyden maksettujen palkkojen määrän ja korkeampaan tilintarkastuksen laatuun erikoistuneen tilintarkastajan valinnan välille, kun päätetään valitaanko tilintarkastajaa ollenkaan, valitaanko maallikkotilintarkastaja vai hyväksytty tilintarkastaja ja valitaanko suuri vai pieni tilintarkastusyhteisö. (Hay & Davis 2004.)

Jensenin ja Paynen (2003) mukaan yritykset, joissa ei ole järjestetty erillistä sisäistä tarkastusta ja joiden laskentatoimen prosesseista vastaavilla henkilöillä ei ole merkittävää laskentatoimen kokemusta, valitsevat tilintarkastajakseen yrityksen toimialalla toimivien yritysten tilintarkastukseen erikoistuneen tilintarkastajan. Näin ollen yritykset kokevat tilintarkastuksen sisäistä tarkastusta tehokkaammaksi vaihtoehdoksi, kun sisäisen valvontajärjestelmän tarve lisääntyy siitä aiheutuvien kustannusten samalla noustessa ja valitsevat siten tilintarkastajakseen korkeampaan tilintarkastuksen laatuun erikoistuneen tilintarkastajan. Tutkimuksen yhtenä rajoituksena on kuitenkin se, etteivät tutkimustulok-

set tutkimusaineiston koostuessa kunnallisista organisaatioista todennäköisesti soveltu suoraan julkisen kaupankäynnin kohteena oleviin suuriin yrityksiin. Tutkimustulokset voivat kuitenkin soveltua pienempiin julkisen kaupankäynnin kohteena oleviin yrityksiin ja yksityisomistuksessa oleviin yrityksiin. (Jensen & Payne 2003.)

3.2.2. Toisen hypoteesin asettaminen

Tilintarkastajan valintaa käsittelevissä tutkimuksissa on löydetty yhteys organisaatorakenteen monimutkaisuudesta aiheutuvien yrityksen sisäisten agenttiongelmien ja tilintarkastajan vapaaehtoisen valinnan välille (ks. esim. Abdel-Khalik 1993). Lisäksi aikaisemmissa tutkimuksissa on todettu edellä mainittujen agenttiongelmien lisääntymisen johtavan korkeampaan tilintarkastuksen laatuun erikoistuneen tilintarkastajan valintaan (ks. esim. Simunic & Stein 1987).

Organisaatorakenteen vaikutusta tilintarkastajan valintaan on perusteltu omistaja-johtajan rajallisilla kyvyillä valvoa henkilökohtaisesti kaikki työntekijöitä organisaatorakenteen monimutkaistuessa ja työntekijöiden määrän lisääntyessä, joka puolestaan johtaa tehtävien delegointiin muille henkilöille (Abdel-Khalik 1993). Myös perhey yrityksissä joutuvat perheenjäsenet heidän rajallisista kyvyistään ja ammattitaidostaan johtuen palkkaamaan lisää työntekijöitä yritykseen. Työntekijöiden määrän kasvaessa heikentyvät perheenjäsenten mahdollisuudet valvoa jokaisen työntekijän päivittäistä toimintaa ja siksi valvontatehtäviä on delegoitava perheen ulkopuolisille henkilöille. Valvontatehtävien delegoiminen aiheuttaa yrityksen sisäisiä agenttiongelmia perheenjäsenten ja perheen ulkopuolisten työntekijöiden välillä. Tällöin tilintarkastuksen avulla voidaan pienentää agenttiongelmia ja parantaa sisäisen valvonnan laatua. Lisäksi tilintarkastuksen ollessa lailla yrityksille pakolliseksi säädettyä voi etenkin pienten perhey ritysten intressinä olla sisäisen tarkastuksen korvaaminen kokonaan tilintarkastuksen avulla. Edellä mainituista syistä johtuen toiseksi tutkimushypoteesiksi esitetään seuraavaa:

H2: Perheen ulkopuolisten työntekijöiden määrä vaikuttaa todennäköisyyteen valita korkeampaan tilintarkastuksen laatuun erikoistunut tilintarkastaja perhey rityksessä.

3.3 Yrityksen koko

Yrityksen koon on todettu vaikuttavan tilintarkastuksen kysyntään kahdella tavalla. Ensinnäkin, yrityksen koon kasvaessa lisääntyvät agenttien mahdollisuudet toimia tavalla, joka hyödyttää heitä päämiesten kustannuksella, mikä lisää puolestaan tilintarkastuksesta saatua hyötyä ja vaikuttaa siten tilintarkastuksen kysyntään yrityksessä. Toisin sanoen yrityksen koon kasvu lisää niin yrityksen ulkoisia agenttiongelmia yritysjohton ja omistajien sekä omistajien ja rahoittajien välillä kuin myös yrityksen sisäisiä agenttiongelmia yritysjohton ja työntekijöiden välillä, joita pyritään vähentämään tilintarkastuksen avulla. (Chow 1982: 273–277.)

Toiseksi, yrityksen koko vaikuttaa myös kustannusnäkökulmasta tilintarkastuksen kysyntään yrityksessä, sillä tilintarkastuksesta aiheutuvat kustannukset eivät ole suoraan verrannollisia yrityksen kokoon. Tästä johtuen suuremman yrityksen on mahdollista saavuttaa koostaan johtuvaa mittakaavaetua, sillä yrityksen koon kasvaessa tilintarkastuksen rajakustannukset pienenevät. Näin ollen tilintarkastuksesta saatu hyöty suhteessa siitä aiheutuviin kustannuksiin on suurimmillaan yrityksen ollessa suuri. (Chow 1982: 273–277.)

Lisäksi yrityksen koko voi vaikuttaa tilintarkastuksen kustannusten kautta myös korkeampaan tilintarkastuksen laatuun erikoistuneen tilintarkastajan valintaan. Tämä johtuu siitä, että suuret tilintarkastusyhteisöt ovat pääsääntöisesti suuntautuneet suurten yritysten tilintarkastukseen ja hankkineet sekä kouluttaneet resurssinsa sen mukaan. Koska pienet tilintarkastusyhteisöt eivät saavuta samanlaista mittakaavaetua suurten yritysten tilintarkastuksesta verrattuna suuriin tilintarkastusyhteisöihin, joiden kompetenssi ja tehokkuus mahdollistavat erikoistumisen kyseiseen markkinasegmenttiin, on niiden vaikeaa tarjota kilpailukykyisillä hinnoilla tilintarkastuspalveluita suurille, maantieteellisesti hajaantuneille yrityksille, joiden monimutkaisten transaktioiden määrä on suuri. Näin ollen yrityksen koon ollessa suurempi pystyvät korkeampaan tilintarkastuksen laatuun erikoistuneet suuret tilintarkastusyhteisöt tarjoamaan tilintarkastuspalveluita pieniä tilintarkastusyhteisöjä edullisemmin. (Johnson & Lys 1990.)

3.3.1. Aikaisemmat tutkimukset yrityksen koon vaikutuksesta

Tutkimuksessaan tilintarkastajan vapaaehtoisesta valinnasta Chow (1982) on löytänyt vain osittaista tukea yrityksen koon ja tilintarkastajan valinnan väliselle positiiviselle yhteydelle. Heikkojen tulosten arvellaan johtuvan yrityksen koon erilaisesta vaikutuksesta tutkimusaineiston yrityksiin, sillä osa yrityksistä koostuu New Yorkin osakepörssissä kaupankäynnin kohteena olevista yrityksistä ja osa taas OTC-markkinoilla (over-the-counter-markkinat eli yksittäisten välittäjäyritysten ylläpitämät kahdenvälisen kaupan markkinapaikat ja suorat kahdenväliset sopimukset) kaupankäynnin kohteena olevista yrityksistä. (Chow 1982.)

Hayn ja Davisin (2004) mukaan yhdistyksen tilintarkastajan valinnan ollessa vapaaehtoista vaikuttaa yhdistyksen koko taseen loppusummalla mitattuna siihen, valitseeko yhdistys tilintarkastajan ylipäätään. Lisäksi yhdistyksen koko vaikutti korkeampaa tilintarkastuksen laatua tarjoavan tilintarkastajan valintaan yhdistyksen päättäessä, valitseeko se maallikkotilintarkastajan tai hyväksytyyn tilintarkastajan, henkilön tai tilintarkastusyhteisön ja pienen tai suuren tilintarkastusyhteisön. Big 4 -tilintarkastajan valintaan yhdistyksen koolla ei kuitenkaan ollut vaikutusta, jonka arveltiin johtuvan siitä, että tutkimusaineiston yhdistykset ovat kooltaan pienempiä kuin big 4 -tilintarkastajien asiakkaat yleensä ovat. (Hay & Davis 2004.)

Hayn ja Davisin (2004) tutkimuksesta poiketen Carey ym. (2000) eivät löytäneet yrityksen koon ja tilintarkastajan valinnan välille minkäänlaista yhteyttä tutkiessaan perheyrityksen tilintarkastajan valintaa. Aikaisemmista tutkimuksista poikkeavien tulosten arveltiin johtuvan tutkimusaineistoista, jossa pienten yritysten määrä oli jonkin verran aliedustettuna suhteessa suurten yritysten määrään. (Carey ym. 2000)

Woo ja Koh (2001) ovat todenneet tilintarkastajan vaihtamista tutkiessaan singaporelaisia julkisen kaupankäynnin kohteena olevia yrityksiä aineistona käyttäen yrityksen koon ja sen kasvun vaikuttavan siihen, vaihtaako yritys tilintarkastajaa ja millaisen tilintarkastajan se päätyy valitsemaan. Tutkimuksen mukaan yrityksen tytäryhtiöiden määrän lisääntyessä yritykset vaihtavat usein tilintarkastajaa. Tämän arvellaan johtuvan siitä, ettei valitulla tilintarkastajalla ole riittävää kompetenssia tai resursseja toimia enää yrityksen tilintarkastajana

yrityksen liiketoimintojen kasvaessa ja monimutkaistuessa tai vaihtoehtoisesti kasvun seurauksena tilintarkastajan on korotettava tilintarkastuspalkkiotaan huomattavasti. Näin ollen tytäryritysten lukumäärän kasvaessa, lisääntyy yrityksen todennäköisyys vaihtaa tilintarkastajakseen ammattitaitoisempi ja hinnoittelultaan kilpailukykyisempi tilintarkastaja. Yrityksen koon, mitattuna tytäryritysten lukumäärällä, lisäksi tutkimuksessa löydettiin positiivinen yhteys yrityksen koon äkillisen kasvun ja tilintarkastajan vaihtamisen välille. Syynä tähän on valitun tilintarkastajan mittakaavaedun muuttuminen äkillisen kasvun seurauksena, jolloin tilintarkastaja ei välttämättä pysty mukauttamaan toimintaansa yrityksen kasvaneeseen kokoon ilman merkittäviä lisäkustannuksia. Myös tällöin yritykset vaihtavat todennäköisesti tilintarkastajakseen big 4 -tilintarkastusyhteisön. (Woo & Koh 2001.)

Johnsonin ja Lysin (1990) amerikkalaisella aineistolla toteuttaman tutkimuksen mukaan yrityksen koon kasvun aiheuttamat agenttiongelmien eivät ole syynä korkeampaan tilintarkastuksen laatuun erikoistuneen tilintarkastajan valintaan, vaan syynä siihen on suurten tilintarkastusyhteisöjen suurilta yrityksiltä veloittamien tilintarkastuspalkkioiden edullisuus verrattuna pienten tilintarkastusyhteisöjen veloittamiin palkkioihin. Yrityksen koosta johtuvat erot tilintarkastuspalkkioissa johtuvat suurten tilintarkastusyhteisöjen erikoistumisesta ja sitä kautta saavutetusta mittakaavaedusta. Näin ollen tutkimuksen mukaan yrityksen koon ollessa suurempi, valitsevat yritykset todennäköisesti tilintarkastajakseen korkeampaan tilintarkastuksen laatuun erikoistuneen tilintarkastajan. (Johnson & Lys 1990.)

Anderson ym. (1993) ovat tutkineet erilaisten valvontamenetelmien kysynnän muodostumista australialaisella aineistolla. Tutkimuksen mukaan valvonnan kustannukset muodostuvat pääsääntöisesti kiinteistä kustannuksista, jonka seurauksena suuret yritykset saavuttavat valvonnan järjestämisestä koostaan johtuvaa kustannushyötyä. Näin ollen valvonnan kustannukset suhteutettuna yrityksen kokoon pienenevät yrityksen koon kasvaessa. Lisäksi yrityksen koko, jota mitattiin oman pääoman markkina-arvon ja vieraan pääoman sekä etuoikeutettujen osakkeiden kirjanpitoarvon yhteissummalla vaikuttaa myös siihen millaista valvontaa yrityksessä järjestetään. Tutkimuksen mukaan mittakaavaedusta johtuen yrityksen koon ja tilintarkastajan valinnan välillä on positiivinen riippuvuussuhde. (Anderson ym. 1993.)

Collis, Jarvis ja Skerratt (2004) ovat tutkineet, ovatko englantilaisessa lainsäädännössä tilintarkastajan valintaan velvoittavat yrityksen kokoa koskevat kriteerit tarkoituksenmukaisia. Tutkimus on toteutettu pienten yksityisomistuksessa olevien yritysten johdolle suunnatun kyselyn avulla. Tutkimustulosten mukaan 63 % tutkimusaineiston yrityksistä kokee tilintarkastuksen hyödyt suuremmiksi kuin siitä aiheutuvat kustannukset ja säilyttäisi siksi tilintarkastajan jatkossakin, vaikka lakisääteinen tilintarkastusvelvollisuus poistuisi. Lisäksi tutkimustuloksista ilmenee, että liikevaihto yksistään yrityksen koon mittarina kuvastaa tilintarkastuksen hyötyä suhteessa siitä aiheutuviin kustannuksiin ja siksi taseen loppusumma sekä henkilöstön lukumäärä eivät ole välttämättömiä tilintarkastusvelvollisuuden kriteereitä. Yrityksen koosta johtuva mittakaavaetu ei kuitenkaan yritysjohton vastausten perusteella ole tärkein syy tilintarkastajan valintaan, sillä yritysjohto korosti vastauksissaan etenkin tilintarkastuksen vaikutusta taloudellisen raportoinnin laatuun, joka puolestaan pienentää agentti-ongelmia yrityksen omistajien ja rahoittajien välillä. (Collis ym. 2004.)

Haw, Qi ja Wu (2008) ovat tutkineet, mitkä tekijät johtavat kiinalaisissa yrityksissä puolivuotisraporttien vapaaehtoiseen tilintarkastukseen ja arvostavatko sijoittajat enemmän tilintarkastusprosessin läpikäyneitä raportteja kuin vain yritysjohton vahvistamia raportteja. Koska kiinalaisten pörssiyritysten puolivuotisraporttien tilintarkastaminen on pääsääntöisesti vapaaehtoista ja pakollista vain tiettyjen lakisääteisten edellytysten täytyessä, on tutkimus toteutettu käytännöllä aineistona kiinalaisten julkisen kaupankäynnin kohteena olevien yritysten julkaisemia puolivuotisraportteja. Tutkimustulokset osoittavat puolivuotisraporttien tilintarkastuksen olevan positiivisesti riippuvainen yrityksen koon lisäksi yrityksen julkisen kaupankäynnin kohteena olevien osakkeiden määrästä suhteutettuna yrityksen kaikkiin osakkeisiin ja yrityksen tuloksellisuudesta. Lisäksi tutkimuksen mukaan tilintarkastettujen puolivuotisraporttien luotettavuus ja informatiivisuus on sijoittajien mielestä parempi ja puolivuotisraportit aiheuttavat siten suurempia muutoksia osakkeiden arvossa. (Haw ym. 2008.)

Tate (2007) on tutkinut sekä tilintarkastajan vaihtamiseen että valintaan vaikuttavia tekijöitä käyttäen aineistona amerikkalaisia voittoa tavoittelemattomia organisaatioita (nonprofit organizations). Voittoa tavoittelemattomat organisaatiot eroavat liiketaloudellisista yrityksistä niin organisaatiokulttuurin, rakenteen kuin rahoituksen tarpeen osalta, joka vaikuttaa myös valvonnan tarpeeseen ja sitä kautta tilintarkastuksen kysynnän muodostumiseen. Lisäksi voittoa

tavoittelemattomien organisaatioiden kohdalla tilintarkastusriski on erilainen johtuen erilaisista kirjanpitoperiaatteista, taloudellisista raporteista ja tilinpäätöksen käyttäjistä. Tutkimustulosten mukaan muutokset organisaation operationaalisessa rakenteessa johtavat tilintarkastajan vaihtamiseen. Tutkimuksen mukaan etenkin organisaation koolla sekä myös organisaatiossa esiintyvien ongelmien vakavuudella on positiivinen vaikutus big 4 -tilintarkastusyhteisön valintaan. (Tate 2007.)

3.3.2. Kolmannen hypoteesin asettaminen

Pääsääntöisesti tilintarkastajan valintaa käsittelevissä tutkimuksissa on yrityksen koon ja tilintarkastajan valinnan välillä todettu olevan positiivinen yhteys (ks. esim. Woo & Koh 2001). Tutkimustulokset yrityksen koon ja tilintarkastajan valinnan välisestä yhteydestä eivät kuitenkaan ole täysin ristiriidattomia tilintarkastajan valinnan ollessa vapaaehtoista, sillä osassa tutkimuksia yhteyttä ei ole löydetty ollenkaan (ks. Carey ym. 2000) tai se on ollut vain heikkoa (ks. Chow 1982). Sen sijaan tulokset yrityksen koon vaikutuksesta korkeampaan tilintarkastuksen laatuun erikoistuneen tilintarkastajan valintaan ovat ristiriidattomampi, vaikka niissäkin esiintyy eroja big 4 -tilintarkastusyhteisön valinnan osalta (ks. Hay & Davis 2004).

Yrityksen koon vaikutusta tilintarkastajan valintaan on selitetty agenttiongelmien ja tilintarkastuksen kustannusten avulla. Perheyrityksessä, jossa omistajat ja yritysjohto koostuvat yhteistä tahtoa toteuttavista perheenjäsenistä, esiintyy agenttiongelmia lähinnä omistajien ja rahoittajien sekä omistajien ja perheen ulkopuolisten työntekijöiden välillä. Edellä mainittujen agenttiongelmien lisääntyessä yrityksen koon kasvun seurauksena ja samalla tilintarkastuksen rajakustannusten pienentyessä koon kasvun seurauksena, voidaan perheyrityksen olettaa valitsevan tilintarkastajakseen korkeampaan tilintarkastuksen laatuun erikoistunut tilintarkastaja (Carey ym. 2000: 41). Näin ollen kolmanneksi tutkimushypoteesiksi esitetään seuraavaa:

H3: Yrityksen koko vaikuttaa todennäköisyyteen valita korkeampaan tilintarkastuksen laatuun erikoistunut tilintarkastaja perheyrityksessä.

3.4. Muut tekijät

Lennox (2005) on tutkinut johdon omistusosuuden vaikutusta tilintarkastajan valintaan englantilaisilla, liikevaihdoltaan kymmenen miljoonaa puntaa ylittävillä yrityksillä, joilla on lakisääteinen tilintarkastusvelvollisuus. Tutkimusaineiston yritykset on valittu julkisen kaupankäynnin ulkopuolella olevista yrityksistä, koska tilintarkastuksen merkitys valvontakeinona niiden omistajille on kahdesta syystä suurempi verrattuna julkisen kaupankäynnin kohteena oleviin yrityksiin. Ensiksi, julkisen kaupankäynnin kohteena olevien yritysten osakkeiden hinnat tarjoavat osakkeenomistajille informaatiota yritysjohdon toimista parantaen siten valvontamahdollisuuksia. Toiseksi, julkinen kaupankäynti asettaa korkeampia vaatimuksia yrityksen raportoinnille, joka pienentää informaation epätäydellisyyttä johtajien ja omistajien välillä. Tutkimuksen mukaan johdon omistusosuuden ja korkeampilaatuisen tilintarkastajan valinnan välillä on negatiivinen yhteys, joka johtuu omistusrakenteen aiheuttamista agenttiongelmista, joita pyritään pienentämään tilintarkastuksen avulla. Negatiivinen yhteys ei kuitenkaan ole lineaarinen, vaan agenttiongelmien ovat suurimmillaan yritysjohdon omistusosuuden ollessa merkittävä tai vain vähäinen. Johdon omistusosuuden ollessa jotain edellä mainittujen väliltä ei kysyntä korkealaatuista tilintarkastusta kohtaan ole yhtä suuri. (Lennox 2005.)

Hay ja Davis (2004) havaitsivat yhdistysten saamien lahjoitusten ja avustusten määrän vaikuttavan tilintarkastajan valintaan. Lahjoitusten ja avustusten määrällä todettiin olevan negatiivinen vaikutus big 4 -tilintarkastusyhteisön valintaan. Negatiivista yhteyttä perusteltiin big 4 -tilintarkastusyhteisöjen intresseillä tarkastaa kaupallista toimintaa sen sijaan, että tarkastettaisiin toimintaa, jonka tuotot kertyvät lahjoituksista ja avustuksista. Tutkimustuloksen perusteella yhdistykset päätyvät valitsemaan big 4 -tilintarkastusyhteisön yhdistyksen tulojen kertyessä pääasiassa yhdistyksen jäseniltä. Tällöin yhdistyksellä on tarve viestittää jäsenilleen korkealaatuisen tilintarkastuksen avulla taloudellisen raportoinnin luotettavuudesta. (Hay & Davis 2004.)

Firth ja Smith (1992) ovat tutkineet tilintarkastajien erikoistumista tiettyyn laatuun tilintarkastusmarkkinoilla. Tutkimusaineisto koostui uusiseelantilaisista julkisen kaupankäynnin kohteena olevista yrityksistä. Tutkimustuloksista käy ilmi, että yrityksen omistusrakenteesta ja velkaisuudesta johtuvien agenttikustannusten lisäksi myös julkisen kaupankäynnin kohteena olemisen pituudella

on merkitystä tilintarkastuskysyntään. Yritykset, joilla ei ole lainkaan tai vain hyvin lyhyt historia julkisesta kaupankäynnistä ja ovat siten sijoittajille ennestään tuntemattomia, päätyvät valitsemaan tilintarkastajakseen todennäköisemmin big 4 -tilintarkastusyhteisön. Yritysjohdon ja mahdollisten sijoittajien välillä vallitsevan informaation epäsymmetrisyydestä johtuen yritys pyrkii big 4 -tilintarkastusyhteisön valinnan avulla viestittämään mahdollisille sijoittajille taloudellisen raportoinnin luotettavuudesta. (Firth & Smith 1992.)

Francis, Maydew ja Sparks (1999) ovat löytäneet positiivisen yhteyden tilinpäätöksessä tehtyjen jaksotusten määrän ja big 4 -tilintarkastusyhteisön valinnan välille. Tämä johtuu siitä, että yrityksellä, jonka tilinpäätös sisältää huomattavasti jaksotuksia sisältäen samalla myös enemmän harkinnanvaraisuutta on hyvät mahdollisuudet tilikauden tuloksen manipulointiin. Lisätäkseen tilinpäätöksen luotettavuutta yritys on motivoitunut valitsemaan tilintarkastajakseen big 4 -tilintarkastusyhteisön. Saadut tutkimustulokset osoittavat, että big 4 -tilintarkastusyhteisöjen tarkastamien yritysten tilinpäätökset sisältävät enemmän jaksotuksia muihin yrityksiin verrattuna. Tästä huolimatta harkinnanvaraisten jaksotusten osuus on big 4 -tilintarkastusyhteisöjen tarkastamissa tilinpäätöksissä pienempi, joka on omiaan lisäämään tilinpäätöksen luotettavuutta. (Francis ym. 1999.)

Chaney, Jeter ja Shivakumar (2004) ovat tutkineet englantilaisista yksityisomistuksessa olevista yrityksistä koostuvalla aineistolla tilintarkastuksesta aiheutuvien kustannusten vaikutusta tilintarkastajan valintaan. Tutkimuksen mukaan suuremmista tilintarkastuspalkkioista johtuen pienet yritykset eivät yleensä valitse tilintarkastajakseen big 4 -tilintarkastusyhteisöä, ellei tähän ole markkinoista johtuvaa erityistä syytä. Big 4 -tilintarkastusyhteisöt suunnittelevat toimintarakenteensa ensisijaisesti suurten yritysten tilintarkastusta silmälläpitäen ja korostavat siten tilintarkastusprosessissa tekniikan hyödyntämistä. Lisäksi henkilökunnan kouluttamisella ja tilintarkastusyhteisön toimitiloilla on suuri merkitys. Pienet yritykset puolestaan eivät koe suurten yritysten tilintarkastukseen suunnitellusta toimintarakenteesta yhtä suurta hyötyä ja valitsevat tilintarkastuskustannusten minimoimiseksi tilintarkastajakseen muun kuin big 4 -tilintarkastusyhteisön. (Chaney ym. 2004.)

Ashbaugh ja Warfield (2003) ovat tutkineet korkeampilaatuisen tilintarkastajan valintaan johtavia syitä saksalaisista yrityksistä koostuvalla aineistolla. Saksa-

laisille yrityksille tyypillistä on omistajuuden voimakas keskittyminen. Tutkimuksen mukaan yritykset, joiden liiketoiminta kohdistuu Euroopan unionin ulkopuolelle valitsevat todennäköisemmin tilintarkastajakseen korkeampaan tilintarkastuksen laatuun erikoistuneen tilintarkastajan. Syynä tilintarkastajan valintaan pidetään muun muassa tilintarkastajan ammattitaitoa, jota voidaan hyödyntää solmittaessa sopimuksia ulkomaisten toimittajien kanssa. Tilintarkastajan ammattitaidosta ja konsultointimahdollisuuksista on myös hyötyä ulkomaisten verotusasioiden hoitamisessa. Lisäksi suurilla tilintarkastusyhteisöillä on toimistoja myös Euroopan unionin ulkopuolisissa maissa, joka helpottaa tilintarkastusprosessia. (Ashbaugh & Warfield 2003.)

Taulukko 2. Tilintarkastajan valintaan vaikuttavat muut tekijät.

- Johdon omistusosuus
- Lahjoitusten ja avustusten määrä
- Yrityksen tunnettavuus
- Tilinpäätösjaksotusten määrä
- Tilintarkastuspalkkioiden suuruus
- Konsultointi

4. TUTKIMUSAINEISTO JA -MENETELMÄ

Tässä luvussa esitellään ja kuvataan erilaisin tavoin tutkielman hypoteesien testaukseen käytettävää tutkimusaineistoa. Tutkimusaineiston kerääminen on toteutettu sekä kyselyn että Voitto+ -tilinpäätöstietokannan avulla.

Tutkimusaineiston lisäksi luvussa esitellään tutkielman hypoteesien testauksessa käytettävä tilastollinen menetelmä. Tilastollisena menetelmänä on logistinen regressioanalyysi ja hypoteesien testaaminen tapahtuu SPSS -ohjelman avulla.

4.1. Tutkimusaineisto

Tutkimusaineisto koostuu suomalaisista perheyrietyksistä, joilla on tilintarkastuslain (936/1994) mukaan ollut mahdollista valita tilintarkastajakseen maallikkotilintarkastaja, HTM-tilintarkastaja (käytetään jatkossa sekä henkilöstä että tilintarkastusyhteisöstä), KHT-tilintarkastaja (käytetään jatkossa sekä henkilöstä että tilintarkastusyhteisöstä), tai big 4 -tilintarkastusyhteisö (ks. Kuvio 1). Näin ollen tutkimusaineiston yritysten koon ylärajaksi on valittu tilintarkastuslaissa (936/1994) säädetyt edellytykset valita yrityksen tilintarkastajaksi hyväksytty tilintarkastaja.

Tutkimusaineiston yritysten koon alarajaksi on puolestaan valittu uuden tilintarkastuslain (459/2007) asettamat edellytykset, joiden täytyessä yrityksen on valittava tilintarkastaja. Tutkielmassa on päädytty asettamaan tutkimusaineiston yritysten kokoa koskeva alaraja, koska uuden tilintarkastuslain (459/2007) ja sen perusteluiden (HE 194/2006) mukaan aivan pienten yritysten kohdalla tilintarkastuksen tarve ei ole yhtä merkittävä kuin suurten yritysten kohdalla.

Edellä mainittujen ylä- ja alarajojen mukaisesti tutkimusaineiston yritykset täyttävät seuraavat yrityksen kokoa koskevat kriteerit:

- taseen loppusumma on 100 000 – 340 000 euroa
- liikevaihto on 200 000 – 680 000 euroa
- henkilöstön lukumäärä on keskimäärin 3 – 10 henkilöä

Tutkimusaineiston yritykset kerättiin rajaamalla Voitto+ tilinpäätöstietokannasta edellä mainitut yrityksen kokoa koskevat kriteerit tilikaudella 2006 täyttävät yritykset, joista kolmellesadalle todennäköiselle perheyritykselle lähetettiin kysely, jolla varmistettiin että kyseessä todellakin on Kauppa- ja teollisuusministeriön perheyritystyöryhmän (2005: 36) määritelmän mukainen perheyritys. Todennäköisenä perheyrityksenä, jolle lähetettiin kysely, pidettiin yritystä, jonka hallitus koostuu useasta samaa sukunimeä olevista henkilöistä. Kyselyssä (ks. Liite 1) vastaajille esitettiin seuraavat perheyrityksen tunnusmerkit:

- omistuksellinen kontrolli on perheellä, eli äänivaltaenemmistö on yhdellä tai useammalla perheeseen tai sukuun kuuluvalla henkilöllä
- perhe on mukana toiminnassa, eli vähintään yksi suvun tai perheen edustajista on mukana yrityksen toiminnassa, johdossa tai hallinnossa
- omistaja-yrittäjä mieltää yrityksen perheyritykseksi

Perheyrityksen tunnusmerkkien esittämisen jälkeen kyselyssä pyydettiin vastaamaan siihen, mieltääkö vastaaja kyseisen yrityksen perheyritykseksi. Vastauksia kyselyyn saatiin yhteensä 65, joista 64 oli kyllä-vastauksia ja yksi vastauksista oli kielteinen. Kyselyn vastausprosentiksi muodostui siten 21,67. Kyselyn lisäksi tutkimusaineistoon sisällytettiin 27 yritystä, jotka jättivät vastaamatta kyselyyn, mutta ilmoittivat Internet-sivuillaan olevansa perheyritys. Näin ollen lopullisen tutkimusaineiston kooksi muodostui 91 perheyritystä.

Taulukosta 3 selviää tutkimusaineiston perheyritysten jakautuminen toimialoitain. Yli puolet perheyrityksistä harjoittaa liiketoimintanaan joko rakentamista (29,67 %) tai sitten niiden toimialana on teollisuus (26,37 %). Muiden palveluiden prosentuaalinen osuus on 27,47. Sen sijaan kaupan (12,09 %) ja kuljetuksen (4,40 %) osuudet jäävät yllättävän pieniksi perheyritysten ollessa kyseessä.

Taulukko 3. Tutkimusaineiston perheyritykset toimialoitain.

Toimiala	Lukumäärä	Prosenttia
Kauppa	11	12,09 %
Kuljetus	4	4,40 %
Muut palvelut	25	27,47 %
Rakentaminen	27	29,67 %
Teollisuus	24	26,37 %
Yhteensä	91	100,00 %

Tiedot tutkimusaineiston yritysten tilintarkastajista on saatu myös Voitto+ -tilinpäätöstietokannasta. Taulukosta 4 selviää tutkimusaineiston perheyriyten valitsemien tilintarkastajien jakautuminen maallikkotilintarkastajiin, HTM-tilintarkastajiin, muihin KHT-tilintarkastajiin ja big 4 -tilintarkastusyhteisöihin. Maallikkotilintarkastajan valinneita perheyriyksiä on 29, joista yhden tilintarkastajana toimii JHTT-tilintarkastaja (julkishallinnon ja -talouden tilintarkastaja). Tutkielmassa JHTT-tilintarkastaja rinnastetaan maallikkotilintarkastajaan, koska hän on tilintarkastuslain (936/1994) tarkoittama hyväksytty tilintarkastaja vain kunnan tai muun vastaavan julkisyhteisön määräysvallassa olevassa yrityksessä.

Tutkimusaineiston yrityksistä 62 on puolestaan valinnut vapaaehtoisesti hyväksytyt tilintarkastajat. Näistä 35 yrityksellä on tilintarkastajana HTM-tilintarkastaja ja 27 yrityksellä puolestaan toimii tilintarkastajana KHT-tilintarkastaja. HTM-tilintarkastajista vain yksi on tilintarkastusyhteisö ja loput 34 tilintarkastajaa ovat henkilöitä. KHT-tilintarkastajan vaatimukset puolestaan täyttävät 27 tutkimusaineiston yrityksen tilintarkastajaa, joista 14 tilintarkastajaa ovat big 4 -tilintarkastusyhteisöitä. 13 muusta KHT-tilintarkastajasta kaksi on big 4 -tilintarkastusyhteisöä pienempää tilintarkastusyhteisöä ja loput 11 henkilöitä. Yritysten valitsemien eri big 4 -tilintarkastusyhteisöjen lukumäärissä ei ole suuria eroja, sillä viisi yritystä on valinnut tilintarkastajakseen Ernst & Youngin, neljä PWC:n, kolme KPMG:n ja Deloitte on puolestaan valinnut tilintarkastajakseen kaksi yritystä.

Taulukko 4. Tutkimusaineiston perheyriyten tilintarkastajat.

Tilintarkastaja	Lukumäärä	Prosenttia
Maallikkotilintarkastaja	29	31,87 %
HTM-tilintarkastaja	35	38,46 %
Muu KHT-tilintarkastaja	13	14,29 %
Big 4 -tilintarkastusyhteisö	14	15,38 %
Yhteensä	91	100,00 %

Voitto+ -tilinpäätöstietokannasta on hankittu myös tutkielman hypoteesien testaamista varten tarvittavat tilinpäätöstiedot selittävistä muuttujista joiden avulla pyritään selittämään tiettyyn tilintarkastuksen laatuun erikoistuneen tilintar-

kastajan valintaa. Tutkielmassa käytettävät tilinpäätöstiedot perustuvat yritysten tilikauden 2006 tilinpäätöksiin, koska kaikkien yritysten olisi pitänyt toimittaa ne rekisteröitäväksi tutkielman laatimiseen mennessä. Lisäksi tilikauden 2006 tilinpäätöstietojen valintaa puoltaa se, että vanhan tilintarkastuslain (936/1994) tilintarkastusta ja tilintarkastajaa koskevat vaatimukset olivat vielä voimassa kyseisen tilikauden aikana.

Tutkielman ensimmäistä hypoteesia eli yrityksen velkaisuuden vaikutusta todennäköisyyteen valita korkeampaan tilintarkastuksen laatuun erikoistunut tilintarkastaja perheyrietyksessä testataan yrityksen velkaisuusasteen avulla, jota on yleisesti käytetty velkaisuuden mittarina tilintarkastajan valintaa tutkittaessa (esim. Sundgren 1998; Hay & Davis 2004). Koska tietoa yrityksen velkaisuusasteesta ei saada suoraan Voitto+ -tilinpäätöstietokannasta, on sen määrittäminen tapahtunut omavaraisuusasteen avulla, joka puolestaan on saatavilla Voitto+ -tilinpäätöstietokannasta. Voitto+ -tilinpäätöstietokannassa omavaraisuusaste on laskettu kaavalla:

$$(1) \quad (\text{oma pääoma} + \text{varaukset}) / (\text{taseen loppusumma} - \text{saadut ennakot}) \times 100$$

Koska edellä mainitulla tavalla laskettu omavaraisuusaste mittaa kuinka paljon yrityksellä on omaa pääomaa suhteessa kokonaispääomaan, saadaan vähentämällä omavaraisuusaste luvusta sata yrityksen velkaisuusaste, joka puolestaan mittaa sitä, kuinka paljon yrityksellä on vierasta pääomaa suhteessa kokonaispääomaan.

Taulukossa 5 esitetään velkaisuusasteen keskiarvo, mediaani, keskihajonta ja pienin sekä suurin arvo kunkin tilintarkastajavaihtoehdon kohdalla erikseen. Kaikkien tutkimusaineiston yritysten velkaisuusasteen keskiarvon ollessa 61,34 ja mediaanin eli suuruusjärjestykseen asetetuista havainnoista keskimmäisen saadessa arvon 57,20, voidaan velkaisuusasteen jakauman todeta olevan melko symmetrinen (Heikkilä 2004: 84). Tutkimusaineisto sisältää sekä hyvin velkaantuneita että lähes pelkästään oman pääomanehdoisesti rahoitettuja yrityksiä. Tämä on havaittavissa keskihajonnan arvosta 38,27, joka kuvaa sitä, kuinka hajallaan arvot ovat keskiarvon ympärillä ja velkaisuusasteen suurimman sekä pienimmän arvon välisestä huomattavasta erosta (Heikkilä 2004: 86). Vaikka velkaisuusasteen sekä suurin että pienin arvo löytyvät maallikkotilintarkastajan valinneista yrityksistä, ovat maallikkotilintarkastajan valinneiden yritysten vel-

kaisuusasteen keskiarvo sekä mediaani suurimmat ja big 4 -tilintarkastusyhteisön tilintarkastajakseen valinneiden yritysten velkaisuusasteen keskiarvo ja mediaani vastaavasti pienimmät. Näin tarkasteltuna velkaantuneimmat yritykset vaikuttavat valitsevan tilintarkastajakseen maallikkotilintarkastajan.

Taulukko 5. Velkaisuusaste.

Velkaisuusaste (%)	Maallikko-tilintarkastaja	HTM-tilintarkastaja	Muu KHT-tilintarkastaja	Big 4 -tilintarkastusyhteisö	Kaikki
Keskiarvo	70,31	56,85	69,23	46,66	61,34
Mediaani	64,00	55,90	59,40	36,35	57,20
Keskihajonta	47,29	23,93	52,20	27,98	38,27
Pienin arvo	9,00	14,00	21,00	17,00	9,00
Suurin arvo	253,00	97,00	185,00	105,00	253,00

Tutkielman toista hypoteesia eli perheen ulkopuolisten työntekijöiden määrän vaikutusta todennäköisyyteen valita korkeampaan tilintarkastuksen laatuun erikoistunut tilintarkastaja perhey yrityksessä testataan yrityksen maksamien palkkojen avulla, koska perheen ulkopuolisten työntekijöiden määrästä ei ole saatavilla tietoja. Aiemmistä tilintarkastajan valintaa käsittelevistä tutkimuksista (esim. Hay & Davis 2004), joissa työntekijöistä aiheutuvia agenttiongelmia mitataan yrityksen maksamien palkkojen yhteismäärällä poiketen, suhteutetaan tutkielmassa yrityksen maksamat palkat henkilöstölukumäärään. Tiedot perheyriyten maksamista palkoista on saatu Voitto+ -tilinpäätöstietokannasta. Maksetut palkat eivät sisällä eläkekuluja eivätkä muita henkilöstösivukuluja, vaan kuvastavat siten pelkästään perheenjäsenille sekä työntekijöille maksettua korvausta tehdystä työstä.

Edellä mainitulla tavalla saadun keskimäärin henkilölle maksetun palkan ollessa suurempi, voidaan yrityksessä olettaa olevan enemmän suurempaa palkkaa vaativia perheen ulkopuolisia työntekijöitä, jotka pyrkivät maksimoimaan hyödyn lyhyellä tähtäimellä. Perheenjäsenten voidaan puolestaan olettaa olevan valmiita työskentelemään pienemmällä palkalla, koska heidän tavoitteena on usein yrityksen menestyminen pitkällä tähtäimellä (Daily & Dollinger 1992). Lisäksi julkisen kaupankäynnin ulkopuolella olevan yrityksen osakkeenomistajien on mahdollista ansaita verovapaita osinkotuloja yrityksestä, jolla voidaan

kompensoida pienempänä palkkana maksettuja, progressiivisesti verotettavia ansiotuloja (Tuloverolaki 33b §).

Taulukossa 6 esitetään keskimäärin henkilölle maksetun palkan keskiarvo, mediaani, keskihajonta ja pienin sekä suurin arvo kunkin tilintarkastajavaihtoehdon valinnan kohdalla erikseen. Samoin kuin velkaisuusasteenkin kohdalla, voidaan kaikkien yritysten keskimäärin henkilölle maksamien palkkojen jakauman todeta olevan melko symmetrinen. Vaikka keskimäärin henkilölle maksetun palkan pienin arvo on 5,00 (t €) ja suurin 57,63 (t €), ei pääsääntöisesti keskimäärin henkilölle maksetuissa palkoissa ole kuitenkaan merkittäviä eroavaisuuksia, sillä keskihajonta on vain 8,34 (t €). Keskimäärin henkilölle maksetun palkan sekä pienin että suurin arvo löytyvät big 4 -tilintarkastusyhteisön tilintarkastajakseen valinneista yrityksistä. Lisäksi keskimäärin henkilölle maksetun palkan keskiarvoissa ja mediaaneissa kunkin tilintarkastajavaihtoehdon valinneiden yritysten välillä ei ole suuria eroja. Näin ollen perheyrityksen keskimäärin henkilölle maksamaa palkkaa kuvaavan taulukon 6 perusteella vaikuttaa siltä, ettei perheen ulkopuolisten työntekijöiden määrällä ole vaikutusta korkeampaan tilintarkastuksen laatuun erikoistuneen tilintarkastajan valintaan.

Taulukko 6. Keskimäärin henkilölle maksettu palkka.

Palkka/henkilö (t €)	Maallikko- tilintarkastaja	HTM-tilin- tarkastaja	Muu KHT- tilintarkastaja	Big 4 -tilin- tarkastusyhteisö	Kaikki
Keskiarvo	21,24	21,78	23,39	21,46	21,79
Mediaani	22,67	20,83	21,60	19,06	20,94
Keskihajonta	6,72	7,93	7,17	13,00	8,34
Pienin arvo	8,00	7,65	13,38	5,00	5,00
Suurin arvo	34,00	35,60	41,50	57,63	57,63

Tutkielman kolmatta hypoteesia eli yrityksen koon vaikutusta todennäköisyyteen valita korkeampaan tilintarkastuksen laatuun erikoistunut tilintarkastaja perheyrityksessä testataan taseen loppusumman avulla. Muiden tilintarkastajan valintaa käsittelevien tutkimusten (esim. Hay & Davis 2004) tapaan taseen loppusumman oletetaan kuvastavan yrityksen koosta johtuvia agenttiongelmia ja tilintarkastuksesta saatua hyötyä suhteessa siitä aiheutuviin kustannuksiin liikevaihtoa paremmin. Muutamissa tilintarkastajan valintaa käsittelevissä tutki-

muksissa (esim. Sundgren 1998) on taseiden loppusummien suurista eroavaisuuksista johtuvaa harhaa pyritty pienentämään ottamalla taseen loppusummasta logaritmi. Tässä tutkielmassa ei kuitenkaan ole päädytty kyseiseen ratkaisuun, sillä tutkimusaineistoa kerätessä yhtenä valintakriteerinä oli taseen loppusumman suuruus. Näin ollen tutkimusaineiston yritysten taseiden loppusumat ovat 100 000 – 340 000 euron välillä, eivätkä niiden vaihtelut siten ole liian suuria.

Taulukossa 7 esitetään taseen loppusumman keskiarvo, mediaani, keskihajonta ja pienin sekä suurin arvo kunkin tilintarkastajavaihtoehdon valinnan kohdalla erikseen. Kaikkien yritysten velkaisuusasteen ja henkilölle keskimäärin maksumien palkkojen jakaumista poiketen, ei taseen loppusumman jakauma ole yhtä symmetrinen, vaan se on hieman oikealle vino. Keskihajonnan (65,58) perusteella eri yritysten taseiden loppusumat poikkeavat aika paljon keskiarvosta. HTM-tilintarkastajan tilintarkastajakseen valinneiden yritysten taseen loppusumman keskiarvo (232,41) on jonkin verran suurempi kuin muun tilintarkastajan valinneiden yritysten kohdalla. Myös taseen loppusumman suurin arvo löytyy HTM-tilintarkastajan valinneiden yritysten joukosta. Pienin arvo puolestaan löytyy muun KHT-tilintarkastajan valinneiden yritysten parista. Maallikkotilintarkastajan valinneissa yrityksissä taseen loppusumman keskiarvo on pienin verrattuna muun tilintarkastajan valinneiden yritysten keskiarvoihin, joka viittaa siihen, että taseen loppusumman ollessa suurempi valitsee yritys tilintarkastajakseen korkeampaan tilintarkastuksen laatuun erikoistuneen tilintarkastajan.

Taulukko 7. Taseen loppusumma.

Taseen loppusumma (t €)	Maallikko-tilintarkastaja	HTM-tilintarkastaja	Muu KHT-tilintarkastaja	Big 4 -tilintarkastusyhteisö	Kaikki
Keskiarvo	188,87	232,41	197,11	200,84	208,63
Mediaani	188,00	251,50	182,00	190,00	197,40
Keskihajonta	43,79	75,74	78,35	48,80	65,58
Pienin arvo	117,00	108,60	100,00	108,00	100,00
Suurin arvo	265,20	340,00	328,00	312,10	340,00

4.2. Tilastollinen menetelmä

Useimpien tilintarkastajan valintaa käsittelevien tutkimusten (esim. Carey ym. 2000; Hay & Davis 2004) tapaan myös tämän tutkielman tilastollisena menetelmänä on logistinen regressioanalyysi. Logistinen regressioanalyysi on perinteisen regressioanalyysin erityistyyppi, jonka avulla tutkitaan jonkun tapahtuman tai asiantilan todennäköisyyteen vaikuttavia tekijöitä. Se soveltuu tilintarkastajan valinnan tutkimiseen, sillä sen ajatuksena on, että selitettävä muuttuja voi saada kaksi toisensa poissulkevaa arvoa, joiden vaihtelua pyritään selittämään yhdessä useiden selittäjien joukosta löytyvien parhaiden selittävien muuttujien avulla. Lisäksi logistisen regressioanalyysin avulla voidaan testata sitä, ovatko tietyt muuttujat parempia selittäjiä kuin toiset (Metsämuuronen 2001: 78).

Logistisessa regressioanalyysissä oletetaan selitettävien muuttujien ja selitettävän muuttujan logit-muunnoksen välillä olevan lineaarinen yhteys. Logit-muunnos voidaan ilmaista seuraavalla tavalla:

$$(2) \quad \ln \left[\frac{\hat{Y}}{1 - \hat{Y}} \right] = A + \beta_1 X_1 + \dots + \beta_k X_k$$

Yllä olevassa kaavassa \hat{Y} on todennäköisyys sille, että selitettävä muuttuja saa arvon yksi. Vastaavasti $(1 - \hat{Y})$ on todennäköisyys sille, että selitettävä muuttuja saa arvon nolla. Kaavan oikea puoli on perinteisen regressioanalyysin tapainen, siinä A on vakiotekijä, β_i on regressiokerroin ja X_i on selittävän muuttujan arvo. Alaindeksi k puolestaan tarkoittaa selittävien muuttujien lukumäärää. Kaavassa olevasta logaritmistä (\ln) on nähtävissä, ettei logistinen regressioanalyysi selitä suoranaisesti perinteisen regressioanalyysin tapaan selitettävää muuttujaa, vaan pikemminkin selitettävän muuttujan logaritmia. (Metsämuuronen 2001: 79–80.)

Tutkielman hypoteesien testaaminen toteutetaan muodostamalla tilastolliset hypoteesit velkaisuusasteen, keskimäärin henkilölle maksetun palkan ja taseen loppusumman vaikutuksesta korkeampaan tilintarkastuksen laatuun erikoistuneen tilintarkastajan valintaan. Tilastollisten hypoteesien testaaminen toteutetaan muodostamalla kolme logistista regressioanalyysia, joissa selittävinä muuttujina ovat tilastollisten hypoteesien mukaisesti perheyrietyksen velkaisuusaste, keskimäärin henkilölle maksettu palkka ja taseen loppusumma. Tilastollisten hypoteesien mukaisesti selittävien muuttujien arvojen ollessa suu-

remmat, oletetaan todennäköisyyden valita perheyriytyksen tilintarkastajaksi korkeampaan tilintarkastuksen laatuun erikoistunut tilintarkastaja kasvavan. Tilastollisia hypoteeseja koskevien johtopäätösten tekemiseksi, testataan Kaavan 3 mukaisesti aluksi, vaikuttavatko edellä mainitut selittävät muuttujat todennäköisyyteen valita hyväksyty tilintarkastaja perheyriytyksen tilintarkastajaksi. Seuraavaksi testataan samojen selittävien muuttujien vaikutusta todennäköisyyteen valita KHT-tilintarkastaja perheyriytyksen tilintarkastajaksi. Lopuksi testataan vielä selittävien muuttujien vaikutusta big 4 -tilintarkastusyhteisön valintaan perheyriytyksen tilintarkastajaksi.

- (3) Tilintarkastajan valinta $(0,1) = \beta_0 + \beta_1$ velkaisuusaste + β_2 keskimäärin henkilölle maksettu palkka + β_3 taseen loppusumma

Kaavassa 3 selitettävän muuttujan arvo 0 tarkoittaa jokaisessa kolmessa logistisessa regressioanalyysissä heikompaan tilintarkastuksen laatuun erikoistuneen tilintarkastajan valintaa. Selitettävän muuttujan arvo 1 tarkoittaa puolestaan korkeampaan tilintarkastuksen laatuun erikoistuneen tilintarkastajan valintaa.

Tutkielmassa käytettäväksi merkitsevyystasoksi on valittu 0,05 (5 %). Merkitsevyystaso kertoo, kuinka suuri riski sisältyy siihen, että selitettävän ja selittävän muuttujan välille saatu ero tai riippuvuus johtuu sattumasta. Toisin sanoen merkitsevyystaso mittaa tehdyn johtopäätöksen tilastollista luotettavuutta eli todennäköisyyttä sille, että nollahypoteesi riippumattomuudesta hylätään ja vastahypoteesi muuttujien välisestä riippuvuussuhteesta hyväksytään virheellisen johtopäätöksen seurauksena. (Heikkilä 2004: 194.)

5. TULOKSET

Tässä luvussa käsitellään ja tulkitaan tutkielman tuloksia perheyriksen tilintarkastajan valintaan liittyvistä tekijöistä. Lisäksi kyseisessä luvussa muodostetaan johtopäätökset perheyriksen tilintarkastajan valinnasta sekä pohditaan jatkotutkimusmahdollisuuksia.

Luvussa 5.1. käsitellään SPSS-ohjelman avulla saatuja logistisen regressioanalyysin tuloksia perheyriksen velkaisuusasteen, keskimäärin henkilölle maksetun palkan ja taseen loppusumman vaikutuksesta korkeampaan tilintarkastuksen laatuun erikoistuneen tilintarkastajan valintaan. Tulosten esittelyn jälkeen luvussa 5.2. muodostetaan tulosten perusteella johtopäätökset velkaisuutta, perheen ulkopuolisia työntekijöitä ja kokoa koskevien tutkimushypoteesien paikkansa pitävyydestä. Lopuksi luvussa 5.3. pohditaan lyhyesti jatkotutkimusmahdollisuuksia.

5.1. Empiiriset tulokset

Taulukossa 8 on esitetty logistisen regressioanalyysin tulokset siitä, onko selittävillä muuttujilla eli perheyriksen velkaisuusasteella, keskimäärin henkilölle maksetulla palkalla ja taseen loppusummalla vaikutusta selitettävään muuttujaan eli hyväksytyyn tilintarkastajan valintaan. Sarakkeesta Sig. (significance) selviää merkitsevyystaso, jolla selitettävän ja kunkin selittävän muuttujan välisen riippuvuuden voidaan todeta olevan tilastollisesti merkitsevä. Mikään selitettävistä muuttujista ei ole tilastollisesti merkitsevä tutkielmassa käytettävän 0,05 merkitsevyystasolla. Taseen loppusumma ei kuitenkaan jää siitä kauaksi sen merkitsevyystason ollessa 0,088. Sitä vastoin velkaisuusasteen (0,266) ja keskimäärin henkilölle maksetun palkan (0,755) merkitsevyystasot ovat huomattavasti suuremmat.

Vaikka tilastollista merkitsevyyttä ei löydetty hyväksytyyn tilintarkastajan valinnan ja selittävien muuttujien välille, voidaan niiden vaikutusta tarkastella tarkemmin regressiokertoimien avulla. Sarakkeessa B on esitetty selittävien muuttujien regressiokertoimet. Taseen loppusumman (0,006) ja keskimäärin

henkilölle maksetun palkan (0,009) regressiokertoimien ollessa positiivisia, voidaan kyseisten muuttujien todeta vaikuttavan positiivisesti hyväksytyyn tilintarkastajan valinnan todennäköisyyteen. Velkaisuusasteen (-0,007) regressiokerroin on puolestaan negatiivinen, joka viittaa vastakkaiseen vaikutukseen. Regressiokertoimien avulla voidaan myös todeta selittävien muuttujien vaikutuksen hyväksytyyn tilintarkastajan valintaan olevan vähäinen regressiokertoimien saadessa vain pieniä arvoja.

Taulukko 8. Tulokset: maallikkotilintarkastaja vs. hyväksytty tilintarkastaja.

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Step1 Velkaisuusaste	-,007	,006	1,238	1	,266	,993
Palkka/henkilö	,009	,028	,097	1	,755	1,009
Taseen loppusumma	,006	,004	2,902	1	,088	1,006
Constant	-,310	1,115	,078	1	,781	,733

Koska logistisen regressioanalyysin tulokset eivät ole tilastollisesti merkitseviä, on syytä arvioida logistisen regressiomallin kykyä luokitella tutkimusaineiston havainnot oikein. Tutkimusaineiston 91 perheyryksestä 29 on valinnut tilintarkastajakseen maallikkotilintarkastajan ja loput 62 perheyrytystä ovat puolestaan päätyneet hyväksytyyn tilintarkastajan valintaan. Taulukossa 9 kuvataan kuinka hyvin logistinen regressioanalyysi kykenee ennustamaan ja sen pohjalta luokittelemaan havainnot perheyrytysten tilintarkastajan valinnoista. Kokonaisuudessaan se luokittelee oikein 65,9 prosenttia havainnoista. Hyväksytyyn tilintarkastajan valintaa koskevat havainnot sijoittuvat oikein neljää havaintoa lukuun ottamatta. Sen sijaan maallikkotilintarkastajan valintaa koskevista havainnoista 27 sijoittuu väärin. Näin ollen logistisen regressioanalyysin ennustuskyvyn voidaan todeta olevan huono hyväksytyyn tilintarkastajan valintaa tutkittaessa kyseisellä tutkimusaineistolla.

Taulukko 9. LRA:n luokittelukyky hyväksytyyn tilintarkastajan valinnassa.

Observed	Predicted		Percentage Correct
	tilintarkastaja 0	1	
Step1 tilintarkastaja	0	27	6,9
	1	58	93,5
Overall Percentage			65,9

Samaan tapaan kuin taulukossa 8, esitetään taulukossa 10 logistisen regressioanalyysin tulokset KHT-tilintarkastajan valinnasta. Myöskään KHT-tilintarkastajan valintaa tutkittaessa eivät tulokset ole tilastollisesti merkitseviä ja selittävästä muuttujista ainoastaan taseen loppusumman merkitsevyystaso 0,068 on lähellä tilastollisen merkitsevyyden rajaa. Hyväksytyt tilintarkastajan valintaan verrattaessa on velkaisuusasteen merkitsevyystaso (0,739) huomattavasti korkeampi. Keskimäärin henkilölle maksetun palkan merkitsevyystaso (0,763) on puolestaan lähes sama kuin edellisen testin tuloksissa.

Taulukko 10. Tulokset: HTM-tilintarkastaja vs. KHT-tilintarkastaja.

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Step1 Velkaisuusaste	-,003	,008	,111	1	,739	,997
Palkka/henkilö	,009	,029	,091	1	,763	1,009
Taseen loppusumma	-,007	,004	3,332	1	,068	,993
Constant	1,237	1,277	,938	1	,333	3,446

Tarkasteltaessa selittävien muuttujien regressiokerroimia, on velkaisuusasteen regressiokerroin negatiivinen kuten hyväksytyinkin tilintarkastajan valinnan kohdalla. Sen lisäksi myös taseen loppusumman regressiokerroin on negatiivinen KHT-tilintarkastajan valintaa tutkittaessa. Edellä mainitut selittävät muuttajat vaikuttavat siten negatiivisesti KHT-tilintarkastajan valintaan. Keskimäärin henkilölle maksetun palkan vaikutus on sen sijaan positiivinen edellisen testin tapaan. Myös KHT-tilintarkastajan valinnan kohdalla regressiokerroimet ovat hyvin pieniä eikä selittävien muuttujien vaikutus selitettävään muuttujaan ole siten kovinkaan suuri.

Tutkimusaineiston 62 hyväksytyt tilintarkastajan valinneista perheyrytyksistä 35 on valinnut tilintarkastajakseen HTM-tilintarkastajan ja loput 27 perheyrytyksistä ovat puolestaan valinneet tilintarkastajakseen KHT-tilintarkastajan. Taulukon 11 mukaan logistinen regressioanalyysi kykenee luokittelemaan oikein HTM-tilintarkastajaa koskevista havainnoista 24, yhdentoista havainnon luokittelun mennessä väärin. KHT-tilintarkastajan valintaa koskevista havainnoista oikein sijoittuu vain kymmenen, väärin sijoittuneiden havaintojen lukumäärän ollessa 17. Oikein luokittelun kokonaisprosentti on vain 54,8, joten logistinen regressioanalyysi kykenee ennustamaan ja luokittelemaan sen perusteella oikein vain vähän yli puolet havainnoista.

Taulukko 11. LRA:n luokittelukyky KHT-tilintarkastajan valinnassa.

Observed			Predicted		Percentage Correct
			tilintarkastaja		
			0	1	
Step1	tilintarkastaja	0	24	11	68,6
		1	17	10	37,0
Overall Percentage					54,8

Taulukossa 12 esitetään logistisen regressioanalyysin tulokset selittävien muuttujien ja big 4 -tilintarkastusyhteisön valinnan välisestä yhteydestä. Tuloksista selviää, ettei tässä valintatilanteessa minkään selittävän muuttujan merkitsevyystaso ole lähelle tilastollista merkitsevyystasoa. Näin ollen tulokset big 4 -tilintarkastusyhteisön valinnasta eivät kahden edellä käsitellyn tilintarkastajan valinnan tapaan ole tilastollisesti merkitseviä. Tulokset poikkeavat hyväksytyin tilintarkastajan ja KHT-tilintarkastajan valinnoista, sillä big 4 -tilintarkastajan valintaa tutkittaessa velkaisuusasteen merkitsevyystaso on luotettavin saadesaan arvon 0,157. Keskimäärin henkilölle maksetun palkan merkitsevyystason (0,516) ja taseen loppusumman (0,818) merkitsevyystaso ovat huomattavasti korkeammat.

Taulukko 12. Tulokset: muu KHT-tilintarkastaja vs. big 4 -tilintarkastusyhteisö.

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Step1 Velkaisuusaste	-,017	,012	2,006	1	,157	,984
Palkka/henkilö	-,027	,042	,422	1	,516	,973
Taseen loppusumma	-,002	,007	,053	1	,818	,998
Constant	1,938	1,901	1,039	1	,308	6,945

Taulukosta 12 on havaittavissa myös, että jokaisen selittävän muuttujan regressiokerroin on negatiivinen. Näin ollen regressiokertoimien tulkinta viittaa siihen, että kaikkien selittävien muuttujien ja big 4 -tilintarkastusyhteisön valinnan välillä on negatiivinen yhteys. Lisäksi big 4 -tilintarkastusyhteisön valinnasta saatujen logistisen regressioanalyysin tulosten mukaan ovat velkaisuusasteen regressiokerroin (0,017) ja keskimäärin henkilölle maksetun palkan regressiokerroin (0,027) huomattavasti suuremmat kuin kahdesta muusta tilintarkastajan valinnasta saaduissa tuloksissa. Tästä huolimatta regressiokertoimien arvot ovat edelleen hyvin pienet.

Taulukko 13. LRA:n luokittelukyky big 4 -tilintarkastusyhteisön valinnassa.

Observed			Predicted		Percentage Correct
			tilintarkastaja		
			0	1	
Step1	tilintarkastaja	0	7	6	53,8
		1	4	10	71,4
	Overall Percentage				63,0

Tutkimusaineiston KHT-tilintarkastajan valinneista 27 perheyryyksestä 14 on päätynt big 4 -tilintarkastusyhteisön valintaan ja lopuilla 13 perheyryyksellä on puolestaan tilintarkastajanaan muu KHT-tilintarkastaja. Taulukosta 13 on havaittavissa, että logistinen regressioanalyysi kykenee ennustamaan big 4 -tilintarkastusyhteisön tilintarkastajakseen valinneista havainnoista oikein kymmenen, neljän havainnon luokittelun mennessä väärin. Muun KHT-tilintarkastajan valintaa koskevista havainnoista vain vähän yli puolet on oikein. Oikein luokittelun kokonaisprosentti on 63,0, joten edellisten tilintarkastajien valinnan tutkimisen tapaan logistisen regressioanalyysin ennustuskyky ei ole kovin hyvä myöskään tutkittaessa big 4 -tilintarkastajan valintaa kyseisellä tutkimusaineistolla.

5.2. Johtopäätökset

Tutkielman ensimmäisen hypoteesin mukaan velkaisuus vaikuttaa todennäköisyyteen valita korkeampaan tilintarkastuksen laatuun erikoistunut tilintarkastaja perheyryyksessä. Hypoteesin testaaminen toteutettiin logistisen regressioanalyysin avulla käyttäen velkaisuuden mittarina velkaisuusastetta. Logistisen regressioanalyysin tulokset osoittavat, ettei perheyryyksen velkaisuusaste vaikuta tilastollisesti merkitsevästi korkeampaan tilintarkastuksen laatuun erikoistuneen tilintarkastajan valinnan todennäköisyyteen, kun päätetään valitaanko tilintarkastajaksi maallikkotilintarkastaja vai hyväksytty tilintarkastaja, HTM-tilintarkastaja vai KHT-tilintarkastaja tai muu KHT-tilintarkastaja vai big 4 -tilintarkastusyhteisö. Lisäksi logistisen regressioanalyysin tuloksista selviää, että perheyryyksen velkaisuuden ja korkeampaan tilintarkastuksen laatuun erikoistuneen tilintarkastajan valinnan välillä on negatiivinen yhteys jokaisessa tilintarkastajan valintatilanteessa.

Tutkielman toisen hypoteesin mukaan perheen ulkopuolisten työntekijöiden määrä vaikuttaa todennäköisyyteen valita korkeampaan tilintarkastuksen laatuun erikoistunut tilintarkastaja perheyrytyksessä. Testattaessa hypoteesin paikkansa pitävyyttä logistisella regressioanalyysillä käytettiin perheen ulkopuolisten työntekijöiden määrän mittaamiseen keskimäärin henkilölle maksettua palkkaa. Kuten ensimmäisenkin hypoteesin kohdalla logistisen regressioanalyysin tulokset eivät ole tilastollisesti merkitseviä minkään edellä mainitun tilintarkastajan valintatilanteen kohdalla. Tuloksista on havaittavissa myös positiivinen yhteys perheen ulkopuolisten työntekijöiden määrän ja korkeampaan tilintarkastuksen laatuun erikoistuneen tilintarkastajan valinnan välille hyväksytyt tilintarkastajan sekä KHT-tilintarkastajan valintatilanteissa. Sitä vastoin big 4 -tilintarkastusyhteisön valintaa tarkasteltaessa yhteys on negatiivinen.

Tutkielman kolmannen hypoteesin mukaan yrityksen koko vaikuttaa todennäköisyyteen valita korkeampaan tilintarkastuksen laatuun erikoistunut tilintarkastaja perheyrytyksessä. Hypoteesin testaamisessa logistisen regressioanalyysin avulla yrityksen koon mittarina käytettiin taseen loppusummaa. Kuten muidenkin hypoteesien testaamisen kohdalla, eivät tulokset yrityksen koon vaikutuksesta korkeampaan tilintarkastuksen laatuun erikoistuneen tilintarkastajan valinnan todennäköisyyteen ole tilastollisesti merkitseviä, vaikkakaan eivät jää siitä kauaksi hyväksytyt tilintarkastajan ja KHT-tilintarkastajan valintatilanteissa. Tulosten mukaan hyväksytyt tilintarkastajan valintatilanteissa perheyrytyksen koon ja korkeampaan tilintarkastuksen laatuun erikoistuneen tilintarkastajan valinnan välillä on positiivinen yhteys, kun muiden valintatilanteiden kohdalla yhteys on puolestaan negatiivinen.

Tutkielman tulokset osoittavat, ettei perheyrytyksen tilintarkastajan valintaa voida selittää velkaisuuden, perheen ulkopuolisten työntekijöiden määrän tai yrityksen koon avulla. Johtopäätöksenä voidaan siten todeta perheyrytyksen valitsevan tilintarkastajansa satunnaisesti tai sitten siihen vaikuttavat muut tekijät, joita tutkimuksessa ei ole huomioitu. Tuloksia tulkittaessa ja yleistettäessä on kuitenkin huomioitava, että logistisen regressioanalyysin ennustuskyky kyseisellä tutkimusaineistolla on huono. Tämä saattaa johtua tutkimusaineiston havaintojen määrästä, sillä tutkimusaineisto sisältää vain 91 perheyrytystä. Tämä vaikuttaa etenkin big 4 -tilintarkastajan valinnan tuloksiin, sillä sen kohdalla havaintojen määrä on vain 27. Toisena syynä heikkoon ennustuskykyyn voi olla se, että tutkimusaineiston perheyrytykset ovat kaikki hyvin pieniä, eivätkä siten

eroa toisistaan riittävästi tutkittavien ominaisuuksien osalta. Lisäksi kolmantena tutkielman rajoituksena on se, ettei selittävästä muuttujista keskimäärin henkilölle maksettu palkka välttämättä kuvasta kaikissa perheyrytyksissä perheen ulkopuolisten työntekijöiden määrää.

5.3. Jatkotutkimusmahdollisuudet

Tässä tutkielmassa on tutkittu pienten perheyrytysten tilintarkastajan valintaa ja oletuksena on ollut agenttiongelmien puuttuminen yritysjohtoon ja omistajien väliltä. Jatkossa perheyrytyksen tilintarkastajan valintaa tutkittaessa, yksi mahdollisuus voisi olla keskittyminen julkisen kaupankäynnin kohteena oleviin perheyrytyksiin, joissa agenttiongelmien voidaan olettaa vaikuttavan huomattavasti enemmän tilintarkastajan valintaan.

Koska tässä tutkielmassa käytettyjen perheyrytyksen ominaisuuksien avulla ei onnistuttu selittämään perheyrytyksen tilintarkastajan valintaa, voisi jatkossa yhtenä vaihtoehtona perheyrytyksen tilintarkastajan valinnan tutkimiseen olla perheyrytyksille suunnattu kysely, jonka avulla selvitettäisiin perheenjäsenten näkemyksiä tilintarkastajan valintaan vaikuttavista tekijöistä. Lisäksi kyselyn avulla voitaisiin selvittää perheenjäsenten odotuksia tilintarkastusta kohtaan.

Myös uuden tilintarkastuslain (459/2007) voimaantulon myötä aukeaa uusi mahdollisuus perheyrytyksen tilintarkastajan valinnan tutkimiseen. Pienten yritysten vapautuessa tilintarkastusvelvollisuudesta tilintarkastuslainsäädännön uudistumisen seurauksena, voitaisiin perheyrytysten tilintarkastajan vapaaehtoista valintaa tutkia tämän tutkielman kohteena olevia perheyrytyksiä vieläkin pienemmissä perheyrytyksissä.

Perheyrytyksen tilintarkastajan valinnan lisäksi jatkotutkimuksen aiheena voisi olla myös perheyrytysten tilintarkastuspalveluiden hinnoittelu. Tutkimuksen kohteena voisi tällöin olla tilintarkastuspalkkion muodostuminen pienissä perheyrytyksissä, joissa agenttiongelmien yritysjohtoon ja omistajien välillä eivät ole merkittäviä. Tilintarkastuspalkkioiden avulla voitaisiin tällöin tutkia, kokevatko tilintarkastajat perheyrytysten tilintarkastuksen vähemmän riskiseksi.

6. YHTEENVETO

Perheyrietykset eroavat muista yrityksistä siinä, että niille yhteistä on perheen, liiketoiminnan ja omistajuuden kytkeytyminen toisiinsa. Näin ollen perheenjäsenten toimiessa yhtä aikaa sekä yrityksen omistajina että sen johtotehtävissä toteuttaen samalla perheen yhteistä tahtoa, ei perheyrietyksissä esiinny yhtä merkittäviä agenttiongelmiä omistajien ja yritysjohton välillä kuin muissa yrityksissä, joissa omistus on yleensä hajautunut. Tästä johtuen perheyrietyksen kohdalla laskentatoimen informaatiolle asetettavat vaatimukset voivat olla erilaisia. Kuitenkin vieraan pääomanehtoisen rahoituksen korostuessa perheyrietyksen liiketoiminnassa, voivat informaation luotettavuudelle asetettavat vaatimukset olla korkeammat. Tilintarkastuksen tehtävän ollessa taloudellisen informaation luotettavuuden varmistaminen, voidaan myös tilintarkastuksen kysynnän olettaa eroavan perheyrietyksen ja muun yrityksen välillä.

Koska tilintarkastajien on todettu pyrkivän erottautumaan toisistaan erikoistumalla tiettyyn tilintarkastuksen laatuun, vaikuttaa tilintarkastuksen kysyntä puolestaan siihen, kuinka korkeaan tilintarkastuksen laatuun erikoistunut tilintarkastaja perheyrietykseen tilintarkastajaksi valitaan. Perheyrietyksen tilintarkastajan kysynnän lisäksi tilintarkastajan valintaan vaikuttaa myös voimassa oleva lainsäädäntö. Suomessa kaikista pienimmillä perheyrietyksillä on mahdollista vielä siirtymäajan puitteissa valita tilintarkastajakseen maallikkotilintarkastaja, HTM-tilintarkastaja tai KHT-tilintarkastaja, joiden on todettu eroavan toisistaan tilintarkastuksen laadun osalta.

Tilintarkastajan valintaa tutkittaessa yrityksen useiden ominaispiirteiden on todettu vaikuttavan tilintarkastajan valintaan, vaikkakin niiden tulokset ovat osittain ristiriitaisia. Tässä tutkielmassa perheyrietyksen tilintarkastajan valintaa on tarkasteltu velkaisuuden, perheen ulkopuolisten työntekijöiden ja yrityksen koon kannalta. Aikaisempien tutkimusten tapaan on tutkielmassa oletettu perheyrietyksen velkaisuuden vaikuttavan todennäköisyyteen valita korkeampaan tilintarkastuksen laatuun erikoistunut tilintarkastaja perheyrietyksessä. Hypoteesia on perusteltu perheyrietyksen ja rahoittajien välisillä agenttiongelmillä. Tutkielman toinen hypoteesi puolestaan olettaa, että perheen ulkopuolisten työntekijöiden määrä vaikuttaa todennäköisyyteen valita korkeampaan tilintarkastuksen laatuun erikoistunut tilintarkastaja perheyrietyksessä. Hypoteesi on

johdettu aikaisempien tutkimusten pohjalta, joissa on tarkasteltu organisaation rakenteen ja siitä aiheutuvien yrityksen sisäisten agenttiongelmien vaikutusta tilintarkastajan valintaan. Tutkielman kolmas hypoteesi siitä, että yrityksen koko vaikuttaa todennäköisyyteen valita korkeampaan tilintarkastuksen laatuun erikoistunut tilintarkastaja perhey yrityksessä perustuu olettamukseen, että yrityksen koko lisää agenttiongelmia tilintarkastuksen rajakustannusten samalla pienentyessä yrityksen koosta johtuvan mittakaavaedun seurauksena.

Tutkimusaineiston perheyritysten tilintarkastajan valinnat eroavat toisistaan. Perheyrityksistä noin reilu kolmasosa on valinnut tilintarkastajakseen HTM-tilintarkastajan. Noin kolmasosalla perheyrityksiä on puolestaan tilintarkastajana maallikkotilintarkastaja. Noin puolet perheyritysten valitsemista KHT-tilintarkastajista on big 4 -tilintarkastusyhteisöjä ja niiden osuus tutkimusaineiston perheyritysten tilintarkastajista jää vähän alle kolmasosaan.

Logistisen regressioanalyysin avulla saadut tulokset velkaisuuden, perheen ulkopuolisten työntekijöiden ja yrityksen koon vaikutuksesta todennäköisyyteen valita korkeampaan tilintarkastuksen laatuun erikoistunut tilintarkastaja eivät ole tilastollisesti merkitseviä. Lisäksi tulosten mukaan edellä mainittujen ominaisuuksien vaikutukset tilintarkastajan valintaan olivat ristiriitaiset. Näin ollen aikaisemmista tilintarkastajan valintaan perehtyvistä tutkimuksista poiketen tutkielmassa tarkasteltujen perheyrityksen ominaisuuksien avulla ei onnistuttu selittämään perheyrityksen tilintarkastajan valintaa.

Tutkielman tulokset eivät kuitenkaan välttämättä tarkoita sitä, että tutkitut ominaisuudet eivät vaikuttaisi perheyrityksen tilintarkastajan valintaan, sillä logistisen regressioanalyysin ennustuskyky tutkielman tutkimusaineistolla oli huono. Sen lisäksi myöskään tutkimusaineisto ei ollut paras mahdollinen sen koostuessa vain 91 havainnosta, jotka eivät eronneet toisistaan tutkittavien ominaisuuksien osalta huomattavasti. Edellä mainitut rajoitukset huomioon ottaen voi kuitenkin olla mahdollista, että perheyrityksen tilintarkastajan valinta johtuu muista kuin tässä tutkielmassa tutkituista syistä.

LÄHDELUETTELO

- Abdel-Khalik, A. (1993). Why do private companies demand auditing? A case for organizational loss of control. *Journal of Accounting, Auditing and Finance* 8:1, 31–52.
- Aho, T. & H. Vänskä (1996). *Tilintarkastuslaki ja hyvä tilintarkastustapa*. 2. uudistettu painos. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus. 421 s. ISBN 951-640-854-0.
- Alakare, S. & M-J. Rinkineva (2006). Pienten yritysten tilintarkastus muutoksen kourissa. *Tilisanomat* 6, 25–27.
- Albring, S., R. Elder & J. Zhou (2007). IPO Underpricing and Audit Quality Differentiation within Non-Big 5 Firms. *International Journal of Auditing* 11, 115–131.
- Anderson, D., J. Francis & D. Stokes (1993). Auditing, Directorships and the Demand for Monitoring. *Journal of Accounting and Public Policy* 12:4, 353–375.
- Anderson, R., S. Mansi & D. Reeb (2003). Founding Family Ownership and the Agency Cost of Debt. *Journal of Financial Economics* 68:2, 263–285.
- Beatty, R. (1989). Auditor Reputation and the Pricing of Initial Public Offerings. *Accounting Review* 64:4, 693–709.
- Benston, G. (1985). The market for public accounting services: Demand, supply and regulation. *Journal of Accounting and Public Policy* 4:1, 33–79.
- Blackwell, D., T. Noland & D. Winters (1998). The Value of Auditor Assurance: Evidence from Loan Pricing. *Journal of Accounting Research* 36:1, 57–70.
- Burghstahler, D., L. Hail & C. Leuz (2006). The Importance of Reporting Incentives: Earnings Management in European Private and Public Firms. *Accounting Review* 81:5, 983–1016.

- Carey, P., R. Simnett & G. Tanewski (2000). Voluntary Demand for Internal and External Auditing by Family Businesses. *Auditing: A Journal of Practice and Theory* 19:1, 37–52.
- Chaney, P., D. Jeter, L. Shivakumar (2004). Self-Selection of Auditors and Audit Pricing in Private Firms. *Accounting Review* 79:1, 51–72.
- Ching-Lung, C., G. Yen, C.-J. Fu & F.-H. Chang (2007). Family Control, Auditor Independence, and Audit Quality: Empirical Evidence from the TSE-Listed Firms (1999-2002). *Corporate Ownership and Control* 4:3, 96–110.
- Chow, C. (1982). The Demand for External Auditing: Size, Debt and Ownership Influences. *Accounting Review* 57:2, 272–291.
- Citron, D. & G. Manalis (2001). The International Firms as New Entrants to the Statutory Audit Market: An Empirical Analysis of Auditor Selection in Greece, 1993 to 1997. *The European Accounting Review* 10:3, 439–459.
- Collis, J., R. Jarvis & L. Skerratt (2004). The Demand for the Audit in Small Companies in the UK. *Accounting and Business Research* 34:2, 87–100.
- Daily, C. & M. Dollinger (1992). An Empirical Examination of Ownership Structure in Family and Professionally Managed Firms. *Family Business Review* 5:2, 117–136.
- DeAngelo, L. (1981 a). Auditor Independence, 'Low Balling', and Disclosure Regulation. *Journal of Accounting and Economics* 3:2, 113–127.
- DeAngelo, L. (1981 b). Auditor Size and Audit Quality. *Journal of Accounting and Economics* 3:3, 183–199.
- Dye, R. (1993). Auditing Standards, Legal Liability, and Auditor Wealth. *Journal of Political Economy* 101:5, 887–914.
- Francis, J. & E. Wilson (1988). Auditor Changes: A Joint Test of Theories Relating to Agency Costs and Auditor Determination. *Accounting Review* 63:4, 663–682.

- Francis, J., E. Maydew & C. Sparks (1999). The Role of Big 6 Auditors in the Credible Reporting of Accruals. *Auditing: A Journal of Practice and Theory* 18:2; 17–34.
- Francis, J. (2004). What do we know about audit quality? *The British Accounting Review* 36:1 345–368.
- Firth, M. & A. Smith (1992). Selection of Auditor Firms by Companies in the New Issue Market. *Applied Economics* 24:2, 247–255.
- Fortin, S. & J. Pittman (2007). The Role of Auditor Choice in Debt Pricing in Private Firms. *Contemporary Accounting Research* 24:3, 859–896.
- Hallituksen esitys Eduskunnalle uudeksi tilintarkastuslaiksi ja siihen liittyväksi lainsäädännöksi 194/2006.
- Hay, D. & D. Davis (2004). The Voluntary Choice of an Auditor of Any Level of Quality. *Auditing: A Journal of Practice and Theory* 23:2, 39–55.
- Haw, I-M., D. Qi. & W. Wu (2008). The Economic Consequence of Voluntary Auditing. *Journal of Accounting, Auditing and Finance* 23:1, 63–93.
- Heikkilä, T. (2004). *Tilastollinen tutkimus*. 5. uudistettu painos. Helsinki: Edita. 327 s. ISBN 951-37-4135-4.
- Heinonen, J. (2003). *Qua vadis, suomalainen perheyritys*. Turku: Turun kauppa-korkeakoulu, PK-Instituutti. 224 s. ISBN 951-738-858-6.
- IFERA (2003). Family Businesses Dominate: International Family Enterprise Research Academy (IFERA). *Family Business Review* 16:4, 235–240.
- Jensen, K. & J. Payne (2003). Management Trade-Offs of Internal Control and External Auditor Expertise. *Auditing: A Journal of Practice and Theory* 22:2, 99–119.

- Jensen, M. & W. Meckling (1976). Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure. *Journal of Financial Economics* 3:4, 305–360.
- Johnson, D., K. Pany & R. White (1983). Audit Reports and the Loan Decision: Actions and Perceptions. *Auditing: A Journal of Practice and Theory* 2:2, 38–51.
- Johnson, B. & T. Lys (1990). The Market for Audit Services: Evidence from Voluntary Auditor Changes. *Journal of Accounting and Economics* 12:1–3 281–308.
- Kauppa- ja teollisuusministeriön perheyritystyöryhmä (2005). *Perheyrittäjäyys: Perheyritykset jatkuvuuden, uusiutumisen ja kasvuhakuisuuden moottorina*. [online] [siteerattu 25.10.2007]. Saatavissa Internetissä: <URL:http://www.perheyritystenliitto.fi/easydata/customers/perheyritys/files/KTM_Perheyritystyoryhma/KTMPerheyritystyoryhma_raportti2005.pdf>
- KHT-yhdistys (2007). *Tilintarkastusalan standardit ja suositukset 2007*. Helsinki: KHT-Media Oy. 840 s. ISBN 978-952-5392-88-3.
- Lennox, C. (1999). Audit Quality and Auditor Size: An Evaluation of Reputation and Deep Pockets Hypotheses. *Journal of Business Finance and Accounting* 26:7/8, 779–805.
- Lennox, C. (2005). Management Ownership and Audit Firm Size. *Contemporary Accounting Research* 22: 1, 205–227.
- Mansi, S., W. Maxwell & D. Miller (2004). Does Auditor Quality and Tenure Matter to Investors? Evidence from the Bond Market. *Journal of Accounting Research* 42:4, 755–793.
- Metsämuuronen, J. (2001). *Monimuuttujamenetelmien perusteet SPSS-ympäristössä*. 1. painos Helsinki: International Methelp Ky. 198 s. ISBN 952-5372-07-3.
- Nevalainen, R. (2007). Tilintarkastus muutosten keskellä. *Tilintarkastus* 1, 4–5.

- Niemi, L. (2004). Auditor Size and Audit Pricing: Evidence from Small Audit Firms. *European Accounting Review* 13:3, 541–560.
- Niemi, L. (2005). Audit effort and fees under concentrated client ownership: Evidence from Four International Audit Firms. *The International Journal of Accounting* 40, 303–323.
- Pittman, J. & S. Fortin (2004). Auditor Choice and the Cost of Debt Capital for Newly Public Firms. *Journal of Accounting and Economics* 37:1, 113–136.
- Riistama, Veijo (1999). *Tilintarkastuksen teoria ja käytäntö*. Porvoo: WSOY. 503 s ISBN 951-0-22817-6.
- Ronnen, U. (1996). The Effects of Mandated versus Voluntary Auditing Policy on the Quality of Auditing. *Journal of Accounting, Auditing and Finance* 11:3, 393–419.
- Senkow, D., M. Rennie, R. Rennie & J. Wong (2001). The Audit Retention Decision in the Face of Deregulation: Evidence from Large Private Canadian Corporations. *Auditing: A Journal of Practice and Theory* 20:2, 101–113.
- Simunic, D & M. Stein (1987). *Product Differentiation in Auditing: Auditor Choice in the Market for Unseasoned New Issues*. Vancouver, Canada: Canadian Certified General Accountants Research Foundation. 71 s. ISBN 0-920167-08-X.
- Solomon, I., M. Shields & O. Whittington, (1999). What do industry-specialist auditors know? *Journal of Accounting Research* 37:1, 191–208.
- Sundgren, S. (1998). Auditor Choices and Auditor Reporting Practices: Evidence from Finnish Small Firms. *European Accounting Review* 7:3, 441–465.
- Tate, S. (2007). Auditor Change and Auditor Choice in Nonprofit Organizations. *Auditing: A Journal of Practice and Theory* 26:1, 47–70.

Tauringana, V. & S. Clarke (2000). The Demand for External Auditing: Managerial Share Ownership, Size, Gearing and Liquidity Influences. *Managerial Auditing Journal* 15:4, 160–168.

Tilintarkastuslaki 28.10.1994/936.

Tilintarkastuslaki 13.4.2007/459.

Tuloverolaki 30.12.1992/1535.

Wallace, W. (1980). *The Economic Role of the Audit in Free and Regulated Markets*. [online] [siteerattu 16.10.2007]. Saatavissa Internetissä: <URL: <http://raw.rutgers.edu/raw/wallace/homepage.html>>

Wang, D. (2006). Founding Family Ownership and Earnings Quality. *Journal of Accounting Research* 44:3, 619–656.

Watts, R. & J. Zimmerman (1986). *Positive Accounting Theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall. 388 s. ISBN 0-13-686189-X.

Woo, E-S. & H. Koh (2001). Factors Associated with Auditor Changes: a Singapore Study. *Accounting and Business Research* 31:2, 133–144.

Woo, J. & J. Rho (2004). Big Six Auditors and Audit Quality: The Korean Evidence. *International Journal of Accounting* 39:2, 175–196.

LIITE 1. Perheyrittäjäkysely.

PERHEYRITYSKYSELY

Perheyrittäjäkyselyssä yrityksen on katsottu olevan perheyrittäjä, jos:

- **omistuksellinen kontrolli on perheellä,**
eli äänivaltaenemmistö on yhdellä tai useammalla perheeseen tai sukuun kuuluvalla henkilöllä
- **perhe on mukana toiminnassa,**
eli vähintään yksi suvun tai perheen edustajista on mukana yrityksen toiminnassa, johdossa tai hallinnossa
- **omistaja-yrittäjä mieltää yrityksen perheyrittäjäksi**

Onko yrityksenne edellä mainitun määritelmän mukainen perheyrittäjä?

Vastaa kyselyyn täyttämällä alla oleva lomake

Yrityksen nimi

Perheyrittäjä

Kyllä

Ei

Lähetä vastaus